

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет банківського бізнесу
Кафедра економічної теорії

О.В. Длужопольський

ЗБІРНИК КЕЙСІВ

з вивчення дисципліни

«АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ»

для студентів освітньо-професійної програми
підготовки магістрів
«АНАЛІТИЧНА ЕКОНОМІКА»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»

Тернопіль
ТНЕУ
2018

Длугопольський О. В.

Збірник кейсів з вивчення дисципліни «Аналіз політики» для студентів освітньо-професійної програми підготовки магістрів «Аналітична економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» / О. В. Длугопольський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – 59 с.

Автор:

доктор економічних наук, професор
Длугопольський Олександр Володимирович

Рецензенти:

завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки (м. Луцьк), доктор економічних наук,
професор
Стрішенець Олена Миколаївна

доцент кафедри економічної теорії та історії економічної думки
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(м. Одеса), кандидат економічних наук, доцент
Копилова Ольга Володимирівна

Заслухано та рекомендовано до друку
на засіданні кафедри економічної теорії
Тернопільського національного економічного університету
Протокол №7 від 24 січня 2018 р.

Рекомендовано до друку
методичною радою факультету банківського бізнесу
Тернопільського національного економічного університету
Протокол №5 від 13 березня 2018 р.

Зміст

Кейси як метод навчання.....	4
Невизнана держава.....	6
Політика мультикультуралізму: за і проти.....	8
Екологічний расизм та рух за екологічну справедливість.....	12
Два рецепти досягнення рівності.....	14
Безумовний базовий дохід – кожному.....	16
Чи варто бути благодійником?.....	18
Культура, бідність і ліберальна соціальна політика.....	20
Критерії соціальної стратифікації суспільства.....	22
Багатовимірний індекс бідності і бідність в Україні.....	23
Олігархізована економіка і кумівський капіталізм.....	25
Дистанція влади і публічна політика.....	27
Уолл-Стріт в тундрі (приклад Ісландії).....	29
Випадок на пляжі Халландейл.....	31
Робін Гуд у спідниці.....	32
Про що замовчує ВВП?.....	33
Політика у сфері вищої освіти (на прикладі України).....	35
Ви повинні бути заможними, щоб бути бідними.....	36
Розбудова справедливого суспільства: проекти-антиутопії.....	38
Інтеграція ВПО в економічне життя громад (приклад Миргороду).....	39
Чого вартий аукціон ProZorro?.....	50
Політика захисту вітчизняного виробника: перемога чи зрада?....	55
Це вони винайшли математику.....	57
Непотизм і політика (приклад Ісландії-2).....	58

Кейси як метод навчання

Вперше поняття кейс-методу з'явилося в Гарвардському університеті у 1924 р. Професори цього престижного вузу зрозуміли, що підручники попередніх років не здатні готувати випускників сучасних професій. Виявилось, що методички і посібники, актуальні на даний момент часу, іще не створені, а попередні вже застаріли. Тоді професори і придумали бізнес-кейси – актуальні завдання сучасності, які необхідно було вирішити випускникам. Для цього в Гарвард запрошували власників бізнесу, які детально інструктували аспірантів та студентів. Підприємці на семінарах розповідали про реальні проблеми, з якими стикалися їх компанії. Після цього слухачі повинні були знайти своє вирішення запропонованих проблем. Особливість такого навчання полягає в тому, що правильних відповідей апріорі не існує. Необхідно просто знайти оптимальний вихід із запропонованої ситуації (розв'язок кейсів кожен обирає індивідуально).

Новаторство професорів Гарварду виявилось досить ефективним. Випускники дізнавалися про проблеми і стратегії успішних компаній, а також досить легко могли справлятися із поставленими завданнями. Фактично вирішення кейсів давало студентам реальну практику у стінах університету, а тому із середини ХХ століття цей метод набув поширення по всьому світу. Зараз його активно використовують, крім Гарварду, у Стенфорді, Оксфорді, Кембріджі, а також у деяких університетах України (Київська школа економіки, Український католицький університет, Тернопільський національний економічний університет тощо).

Кейс (від лат. casus) – надзвичайна ситуація, проблема, рішення якої не можна знайти в підручниках. Студентам моделюється проблемна ситуація, яка максимально наближена до реальної, і вони повинні знайти її рішення. Правильною відповіддю може бути будь-який варіант, обґрунтований думкою викладачів і студентів, навіть той, що відрізняється від виходу з цієї ситуації у реальному житті. Оцінюються саме методи рішення, міркування, колективне обговорення тощо (не лише hard-skills, але й soft-skills).

Незважаючи на те, що тематика кейсів може бути досить різною (як на мікро, так і на макрорівнях), однак їх застосування ставить перед студентами спільні цілі:

- перевірка інтелектуальних та аналітичних вмінь;
- вироблення аргументації своєї позиції;
- вироблення стійкості до кризової ситуації;
- навчання навичкам тайм-менеджменту;
- розвиток комунікаційних здібностей;
- вміння працювати в команді.

Дисципліна «Аналіз політики» також базується на застосуванні кейс-методу, адже різні типи політик за різних інституційних умов можуть застосовуватися із кардинально протилежними ефектами, а ключові полісімейкери, обираючи той чи інший спосіб врегулювання політичної проблеми, перебувають у перманентних інституційних обмеженнях, а також вимушені враховувати позиції численних стейкхолдерів. Таким чином, варіанти розв'язання навіть однієї і тієї самої проблеми у Грузії чи Сингапурі, наприклад, можуть суттєво відрізнятися від українських реалій.

Невизнана держава¹ Unrecognised state

Сомаліленд – полоска суші між Джибуті, Ефіопією та Сомалі. Близько 25 років назад Сомаліленд відділився від Сомалі, однак ООН та жодна країна світу офіційно це не визнали. Юридично провінція досі вважається частиною Сомалі, де з 1991 р. триває громадянська війна, і перехідний уряд не контролює більшу частину країни (на території Сомалі є іще кілька самопроголошених держав – Хіман і Хеб, Галмудуг, Пунтленд).

З 1887 р. ця територія називалася Британське Сомалі. 1960 р. внаслідок проголошення незалежності Британського Сомалі та колишнього Італійського Сомалі (з наступним їх об'єднанням) виникла нова держава – Республіка Сомалі.

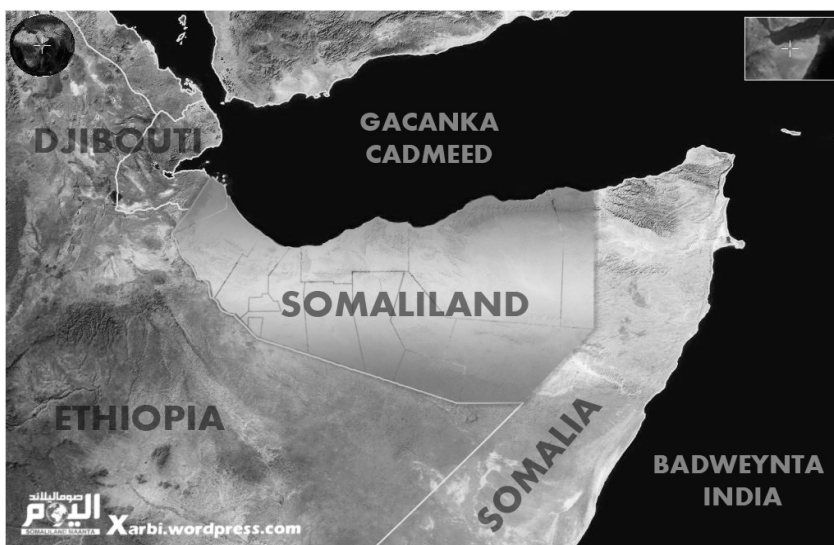
З 1991 р. єдина держава Сомалі де-факто перестала існувати. Громадянська війна призвела до розділення Сомалі і Сомаліленду. Якщо на території колишнього Італійського Сомалі утворилася безліч «удільних князівств» на чолі з ворогуючими між собою польовими командирами, то в Сомаліленді ситуація була порівняно мирною, а рівень життя – набагато вищим.

Сьогодні на території Сомаліленду (138 тис. км²) проживає третина жителів Сомалі (понад 3,5 млн осіб). Столиця – м. Харгейс. У 2003 р. на території Сомаліленду пройшов референдум, де близько 99% учасників проголосували за незалежність й ухвалення конституції Сомаліленду. Станом на 2017 р. ВВП на особу – \$347. Середня місячна зарплата – близько \$45.

Не зважаючи на всі ознаки державності, ООН офіційно не визнає на міжнародному рівні Сомаліленд як окрему державу.

Після років громадянської війни в землі навколо центральних доріг Сомаліленду зарито тисячі мін, а усі спори й надалі вирішує зброя.

Однаєю із ризикових професій в країні вважаються вантажні перевезення, коли, наприклад, із Джибуті у столицю Харгейс (350 км) везуться товари, які потім транспортуються у Ефіопію. Жоден іноземець не береться за цю роботу. Плата за ризик суттєво перевищує середні зарплати в країні – \$135 за рейс. Дальнобійники

¹ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE.

сплачують дорожній податок у розмірі 500 тис. шилінгів (\$1 = близько 8340 шилінгів).

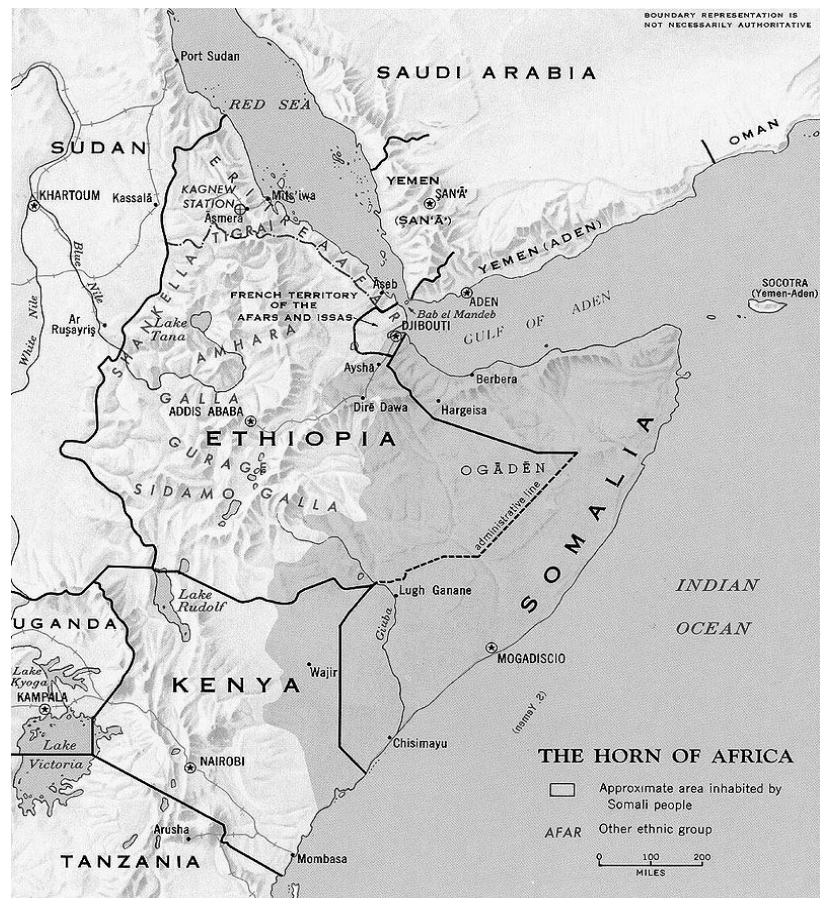
Світовою практикою вироблено кілька шляхів розв'язання проблеми невизнаних держав – вони можуть:

- 1) тривалий час зберігати свій перехідний політико-правовий статус, набутий внаслідок конфлікту;
- 2) бути поглинені сусідніми державами;
- 3) стати повноцінними незалежними державами.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Яка доля, на вашу думку, очікує на невизнані держави Сомалі? В чому особливість цієї країни в контексті складнощів у розв'язанні територіальних спорів?

2. Чи вбачаєте ви схожість / відмінність у існуванні невизнаних держав в Африці і країнах колишнього СРСР (Україні, Молдові, Грузії, Вірменії та Азербайджані)?

3. Якою повинна бути політика міжнародної спільноти стосовно таких держав? Від чого це залежить?

Політика мультикультуралізму: за і проти² **Multiculturalism policy: pro and contra**

Мультикультуралізм – політика, спрямована на збереження і розвиток в окремо взятій країні та світі загалом культурних відмінностей, що базується на ідеології паралельного існування культур з метою їх взаємного проникнення, збагачення і розвитку в загальнолюдському руслі масової культури.

Вперше закон про мультикультуралізм був прийнятий у 1971 р. в Канаді, а у 1973 р. – в Австралії. Різниця між цими політиками в Канаді і Австралії полягала в тому, що канадський мультикультуралізм робить основний акцент на збереженні і заохоченні етнічних громад, а австралійський – на свободі вибору індивідами своєї культурної приналежності та на інтеграції суспільства. В Європі концепція мультикультуралізму набула поширення наприкінці 1980-х рр. Асиміляційної моделі інтеграції мігрантів і перехід до мультикультурної моделі був зумовлений серйозними проблемами, з якими зіткнулися європейські країни. Численні іммігранти, перенважно вихідці з країн третього світу, наводнили Європу, не виявляючи готовності асимілюватися. Більш того, вони об'єднувалися в різні етнічні спільноти, що допомагало їм не лише виживати в нових для них умовах, але й активно відстоювати свої права, в т.ч. право на збереження культури, традицій і звичаїв, що існували на їх батьківщині. За цих умов саме мультикультуралізм став розглядатися політиками як інструмент, що сприяє взаємозбагаченню культур і побудові гармонійного суспільства. На відміну від традиційної ліберальної ідеології (політичного лібералізму), він робить основний акцент на захисті не індивідуальних прав громадян, а прав колективних індивідів в особі різних етнічних і конфесійних громад. Швеція, наприклад, у 1975 р. під «парасолькою» мультикультуралізму об'єднала політики стосовно іммігрантів та традиційних меншин країни. Як в Канаді, Австралії, так і у Швеції мультикультуралізм розуміється широко – як щось, що поєднує боротьбу із дискримінацією, підтримку етнічних неурядових організацій, ведення шкільного навчання на мовах іммігрантів, заохочення толерантності. Така політика проводилась із різним типом «жорсткості» чи «м'якості» майже в усіх європейських державах протягом останніх трьох десятиліть і призвела засилля мігрантів, що викликало протести корінних жителів та вимогу до урядів скасування цієї політики, обмеження прав іммігрантів, повернення до політики підтримки титульної нації. Критики мультикультуралізму наголошують, що навіть якщо низький культурний рівень мігрантів зростає, то високий рівень культури цільової країни неодмінно падає.

Серед країн Європи однією із найперших, хто взяв на озброєння політику мультикультуралізму стала Великобританія, яка, на відміну від Канади та Австралії, не проголошувала її за офіційну доктрину, але втілювала мультикультуралізм активно на практиці. Досять довгий час політика Великої Британії стосовно інтеграції іншокультурних та іншоконфесійних іммігрантів вважалася

---

² Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Федосеев А. Крах мультикультуралізму в Європі [Electronic resource]. –Open mode: <http://sozidatel.org/articles/analitika/3811-krah-multikulturalizma-v-evrope>; Вардазарян С. Политика мультикультуралізма на примере стран Западной Европы: конструктивизм и деструктивизм. –Open mode: <https://rauresearch.wordpress.com/2012/02/13https://rauresearch.wordpress.com/2012/02/13>.

орієнтиром для інших країн ЄС. В Британії реалізували т.з. «жорсткий» мультикультуралізм, згідно якого була розроблена система заходів з підтримки національних меншин з метою збереження ними самобутності, культури, традицій і звичаїв, прийнято низку законів, спрямованих на недопущення будь-яких форм дискримінації за національною чи расовою ознаками. Толерантність перетворилася у догму, яка вимагала від британців неухильного дотримання. Проте така політика загострила, а не розв'язала, проблеми співіснування мігрантів (з Африки, Індії, Пакистану, В'єтнаму, Китаю, Туреччини) та корінного населення.

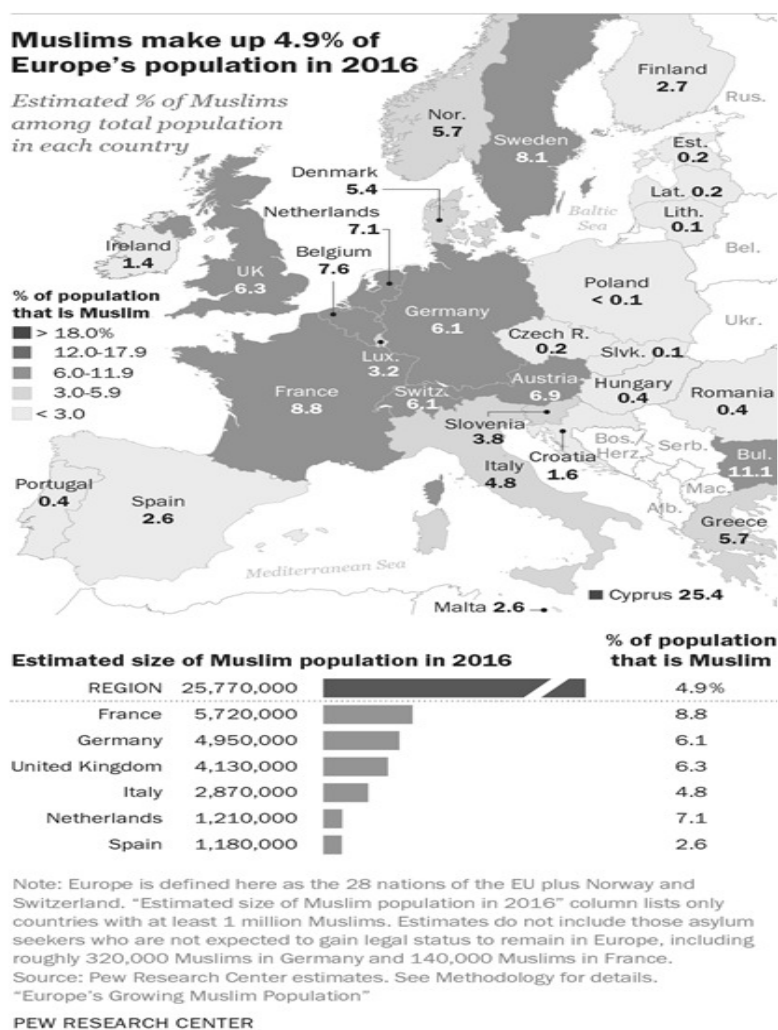

Карта районів Лондону

Наприклад, жителі району Тауер Хемлетс в Лондоні скаржаться на засилля імігрантів з Близького Сходу, яким практично «належить» цей квартал. На даний час в кварталі побудовано близько 20 мечетей і планується спорудження іще кількох. Непоодинокими є випадки нападу імігрантів на англійців, що не поділяють їх поглядів, а тому в місцеві магазини та інші заклади корінні англійці намагаються не ходити. У мережі Інтернет можна знайти чимало відео-роликів, що демонструють мігрантів, що нав'язують корінним жителям релігійні дискусії і в разі несприйняття їх позиції починають образи, приниження, а потім розв'язують бійку серед білого дня на вулиці, на очах у перехожих. Крім того, навколо бійки одразу починають збиратися інші мігранти, готові підтримати своїх побартимів по вірі і побити невинних англійців. Отже, в Лондоні гості поведуться як господарі.

Поліцейські практично ніяк не реагують на це, не маючи бажання чи можливостей закликати іноземців дотримуватися британських законів та порядку. Білі британці починають покидати території із домінуванням мігрантів та інших етнічних меншин. А сама наявність таких районів значно ускладнює інтеграцію та адаптацію новоприбулих до життя у Великобританії. Сьогодні майже половина етнічних меншин проживає в населених пунктах, де білого населення вже менше 50%.

Д. Кемерон, прем'єр-міністр Великої Британії у 2010-2016 рр., лідер Консервативної партії, на зустрічі у Мюнхені 2011 р. визнав провал політики мультикультурного суспільства в Європі і запропонував відмовитися від толерантності: «Прийшов час змінити принцип пасивної толерантності на лібералізм в дії, «лібералізм з м'язами» і дати зрозуміти, що британське суспільство будується на певних ключових цінностях. Пасивне толерантне суспільство не втручається в справи інших, а по-справжньому ліберальна держава вірить в свої цінності і активно їх відстоює. Час перевернути сторінку провальної політики, коли, відповідно до доктрини мультикультурного суспільства, в країні окремо один від одного співіснували різні культури. Як результат, деякі молоді мусульмани в пошуках ідентичності захопилися екстремістськими ідеологіями». У якості одного із заходів прем'єр запропонував «виселити» із університетських містечок ті організації, що мають вплив на мусульманські громади, однак не «визначилися» із західними цінностями.

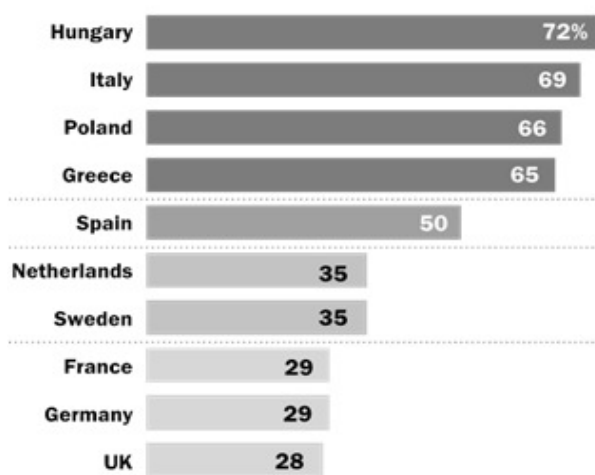

Президент Франції 2007-2012 р. Н. Саркозі також визнав провальною політику мультикультуралізму, яка була спрямована на збереження і розвиток у П'ятій республіці культурних та релігійних відмінностей. Президент заявив, що французька система інтеграції виявилася неефективною: «Відповідь очевидна: це провал. Ми не хочемо показного відправлення релігійних обрядів на французьких вулицях. Ми проти прагнення звертати інших в свою віру на території Французької

республіки. Французька національна спільнота не хоче змінювати свій спосіб життя, рівність між чоловіком і жінкою, вільне відвідування школи дівчатками. У нас світська країна, молитва нікого не бентежить, але ми не хочемо, показного відправлення релігійних обрядів на вулиці». В країні також нерідкими стали сутички між місцевими жителями і мігрантами. Так, кілька років назад у Франції відбувся процес у справі про расизм у відношенні білої людини. Причиною послужив інцидент, коли пара молодих мігрантів попросила у перехожого сигарету. Зустрівши відмову, вони почали його ображати французькою та арабською мовами і незабаром перейшли до побиття. В результаті бійки потерпілий отримав кілька серйозних травм. У телеінтерв'ю Н. Саркозі сказав, що якщо людина приїжджає до Франції, вона повинна стати частиною французької нації, вивчати мову і культуру, а якщо не збирається цього робити, то бажаним гостем в країні не буде.

Views of Muslims more negative in eastern and southern Europe

Unfavorable view of Muslims in our country

Note: In Poland, question was asked of a subsample of 686 respondents.

Source: Spring 2016 Global Attitudes Survey. Q36c.

PEW RESEARCH CENTER

Провал спроби побудувати мультикультурне суспільство в своїй державі визнала і німецький канцлер А. Меркель, яка перебуває на цій посаді із 2005 р. Канцлер запровадила політику, що вимагає від імігрантів вивчати німецьку мову та інтегруватися в німецьке суспільство. Проте процес ісламізації Німеччини вже запущений і зупинити його неможливо. Німецькі політики прогнозують зростання впливу ісламської культури в Німеччині з кожним роком разом зі збільшенням кількості мечетей.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Які причини провалу цієї амбітної політики в Європі? Наскільки вдалася культурна асиміляція імігрантів у Німеччині, Франції, Великій Британії?
2. Яка роль релігії в процесі мультикультурного розвитку Європи? Чому християнство виявилось нездатним протистояти «натиску» ісламу?
3. Які зміни в європейській культурі та сімейній політиці призвели до ісламізації Європи?

Екологічний расизм та рух за екологічну справедливість³ Environmental racism and the movement for environmental justice

В США, Великобританії та інших країнах, що сповідують ліберальні цінності, у публічних дискусіях постійно підіймаються питання про необхідність зниження регуляторного тягаря та існування «мінімальної держави» з метою надання приватному ринку можливостей функціонувати більш ефективно. Однак не слід забувати про протилежну точку зору, яка поширена у країнах із соціал-демократичними цінностями (Норвегія, Швеція, Фінляндія), згідно якої досягнення ринкової ефективності породжує політичну та соціальну несправедливість, оскільки ефективність ринку базується на вузьких та однобічних економічних розрахунках, які не в змозі охопити усі ефекти соціально-економічного життя суспільства.

Дослідження, проведені в США на початку ХХ століття⁴, довели, що за відсутності жорстких державних регулюючих норм, пов'язаних із забрудненням довкілля (повітря, води, ґрунтів), бізнес слідує шляхом найменшого опору (*path of least resistance*), розміщуючи потенційні об'єкти-забруднювачі у тих громадах, в яких проживає кольорове населення, або поблизу них. Цьому сприяє кілька факторів:

- 1) земля там є дешевшою, ніж в громадах, де проживає біле населення;
- 2) мешканці цих громад є біднішими і схильні брати на себе ризики, пов'язані із забрудненням, в обмін на робочі місця, що створюються на підприємствах-забруднювачах;
- 3) люди в цих громадах є менш організованими, щоб приймати участь у протестах та рухах опору.

В результаті цього якість та тривалість життя мешканців таких громад є низькою, оскільки вони споживають забруднену воду, дихають брудним повітрям та вирощують їжу у забруднених ґрунтах, що не може не призводити до зростання рівня захворюваності та смертності серед кольорового населення (т.з. «покарання за бідність»). Дослідники з екологічних проблем зауважують: «Передмістя, де проживають білі та заможні, піддаються наполовину меншій небезпеці в сенсі екологічних криз та проблем із охороною здоров'я, ніж території в місті та поза ним, де мешкає кольорове та бідне населення. Саме воно найбільш страждає від т.з. «хвороби адаптації», пов'язаної із хронічними стресами, хворобами через тривале проживання в районах із поганим повітрям та забрудненою водою»⁵.

Таку ситуацію американський громадський активіст, виконавчий директор *National Association for the Advancement of Colored People – NAACP*, що заснована у

³ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Eisenstein J., Kessler M., Williams B.A., Switzer J.V. *The Play of Power: an Introduction to American Government*. –New York: St. Martin's Press, 2013. –P.650-651.

⁴ Bullard R.D. *Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality*. –Boulder: Westview, 1990.

⁵ Blum B. *Cities: an Environmental Wilderness*. –Washington D.C., 1978.

1909 р., Бенджамін Чавес (*Chavis Benjamin F.*) назвав екологічним расизмом⁶ – терміном, яким сьогодні позначають нерівність у зовнішніх умовах навколишнього середовища, що, як наслідок, призводить до погіршення стану здоров'я людей, які належать до різних рас. Екологічний расизм вважається однією з форм расової дискримінації в суспільстві.

Б. Чавес вважав, що як «фіаско ринку», так і «фіаско держави» сприяють тому, що кольорове населення громад США диспропорційно піддається негативному впливу проблем, пов'язаних із довкіллям. Як расова дискримінація при застосуванні правових норм регулювання екологічної політики, навмисне націлювання громад із домінуванням кольорового населення в якості об'єкта потенційної екологічної шкоди, офіційне санкціонування дозволу проживання на територіях із небезпечною концентрацією забруднюючих речовин та отрут в повітрі, землі та воді, екологічний расизм став історією виключення кольорового населення від лідерства в екологічних рухах. Однак з часом виникла коаліція між екологічними рухами за громадянські права, що отримала назву «Рух за екологічну справедливість».

Лідери руху усвідомлювали, що наслідки подальшого споживання антиблага «погане довкілля» як при регулюванні ринковими механізмами, так і за численних невдач держави у посиленні екологічного контролю, стають катастрофічними для кольорового населення США. Тому «Рух за екологічну справедливість» мобілізував як локальні групи всередині країни, так і апелював до міжнародних екологічних організацій, створюючи запит на більш справедливий розподіл ризиків від екологічного забруднення.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Як би ви сформулювати проблему, розглянуту в кейсі з точки зору публічної політики? Чи можна вважати дозвіл приватному сектору розподіляти ризики, втрати і вигоди в сфері екології політично нейтральним рішенням для сучасного суспільства?

2. Які можна навести приклади дискримінації тих чи інших груп населення в доступі до суспільних благ в сучасних економічних реаліях?

3. Хто, на вашу думку, повинен фінансувати благо «хороша екологія»? Які коротко- і довгострокові цілі переслідує держава, реалізуючі програми захисту довкілля та скорочення шкідливих викидів (як з точки зору зміни поведінки людей, так і трансферу ресурсів)? В яких країнах екологічна політика є більш успішною, а в яких – менш? Обгрунтуйте свою відповідь.

---

⁶ Chavis B.F. Unequal Protection: Environmental Justice and Communities of Color. –San Francisco: Sierra Club Books, 1994. –P.10-12.

Два рецепти досягнення рівності⁷ Two recipes of equality achievement

Іспанська епіграма XVII ст. пропонує два шляхи подолання нерівності в суспільстві:

Про рівність щосили горбатий волав.
«Чи хочете ви, – я його запитав, –
Щоб в світі не стало горбатих
Чи ж горб треба кожному мати?».

Цю епіграму можна розуміти і безпосередньо як можливий варіант ставлення до людей з інвалідністю, і як алегорію на суспільне становище малозабезпечених верств населення.

Одним із шляхів подолання нерівності в суспільстві є егалітаризм – концепція, в основу якої закладена ідея, що передбачає створення суспільства з рівними політичними, економічними, соціальними та правовими можливостями усіх його членів, зведення усіх до відносно рівного стану. Модельною реалізацією цього принципу «горб треба кожному мати» була політика оплати праці та соціальна політика в колишньому СРСР. «Зрівнялівка» забезпечувала кожній людині певний рівень життя, але цей рівень був порівняно невисоким та ненабагато перевищував поріг бідності.

Другий пропонований в епіграмі рецепт досягнення рівності – дискримінація, «відторгнення» із суспільного життя людей із фізичними або психічними вадами. Відторгнення може набувати різних форм, починаючи з глузування і закінчуючи фізичним винищенням. Історії відомі такі практика, як:

– застосовування евтаназії до людей із психічними вадами у нацистській Німеччині;

– панування ідеології молодості та здоров'я в Радянському Союзі. Тому, наприклад, у 1930-ті рр. в СРСР калік, сліпих, глухих, психічно хворих примусово переселяли у місця, малоприсаєднані для нормального життя (Сибір, поселення в болотистій місцевості), де більша частина переселенців вмирала протягом першого року перебування;

– застарілість будівельних норм, що застосовувались в радянські часи й подеколи залишились чинними по сьогодні. Ці норми роблять неможливим самостійне пересування у місті для людей з інвалідністю на візках: високі бордюри на тротуарах, необхідність піднятися сходами до ліфту в під'їздах, нестача пандусів, непридатна для користування конструкція пандусів, непристосованість громадського транспорту до людей з інвалідністю на візках;

– збереження малої пристосованості міського середовища для людей із вадами зору в Україні (необхідні спеціальне рельєфне покриття асфальту перед переходами через дорогу, звукові оповіщення світлофорами тощо).

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Епіграма формує у читача враження, ніби досягти рівності можна лише двома

⁷ Кейс розроблений к.е.н., доц. Ніколаєвим Є.Б. і модифікований д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ. –Open mode: www.skeptic.in.ua.

шляхами, жоден з яких не несе нічого доброго, отже епіграма нав'язує нам логічну помилку. Поясніть, які інші варіанти подолання нерівності у суспільстві існують, із якими критеріями треба підходити до розв'язання проблеми соціально-економічної нерівності? Які політики може використовувати держава для розв'язання цієї проблеми? Чи є питання про досягнення абсолютної рівності всіх людей хибним за своєю сутністю?

2. Чи може, на вашу думку, політика егалітаризму бути успішною й мати позитивні соціальні та економічні наслідки? Наведіть відомі вам історичні приклади успішної чи невдалої реалізації прагнення до рівного суспільства.

3. Оскільки соціальний простір сучасних міст наповнений фізичними та символічними бар'єрами, то проблеми доступності міської інфраструктури, інформації, оціальних послуг, освіти та зайнятості для людей з інвалідністю стають фактором соціальної нерівності і перешкодою на шляху до незалежного життя.

Основними принципами т.з. «універсального дизайну», що покликаний зробити предмети та об'єкти максимально можливою мірою придатними для використання для абсолютної кількості людей, є⁸:

- 1) **рівність у використанні** (використання людьми із різними фізичними можливостями, рівні умови використання продукту усіма споживачами, уникнення виокремлення певної групи або навішування ярликів, недоторканість приватного життя, безпека та надійність);
- 2) **гнучкість використання** (багатофункціональність, відповідність багатьом індивідуальним перевагам та можливостям, можливість вибору способу використання продукту, адаптованість продукту під темп користувача, допомога користувачу в правильному та акуратному використанні продукту);
- 3) **простий та інтуїтивно зрозумілий дизайн** (для будь-якого користувача повинно бути зрозуміло як саме застосовувати продукт, незалежно від віку, знань, досвіду, статі, мовних навичок та рівня концентрації, відсутність зайвих складнощів, розташування інформаційних носіїв з врахуванням складності);
- 4) **інформація, що легко сприймається** (дизайн повинен ефективно повідомляти користувачу необхідну інформацію незалежно від умов середовища проживання та індивідуальних особливостей сприйняття, використовувати різні способи для багаторазового представлення можливої інформації);
- 5) **допустимість помилки** (зведення до мінімуму небезпеки або негативних наслідків випадкових дій, наявність попереджень про небезпеки та помилки, відсутність небезпечних наслідків при поломці та доступність елементів);
- 6) **незначні фізичні зусилля** (споживач повинен максимально ефективно та комфортно користуватися елементами дизайну за мінімуму зусиль, мінімізація дій, що повторюються та довго тривають, надання максимально комфортних споживчих якостей);
- 7) **розмір і простір для доступу та використання** (розмір і простір повинні бути максимально комфортні, доступні для зручного використання усіма групами людей без необхідності адаптації, повинно бути забезпечено достатньо місця для використання допоміжних засобів чи послуг супроводжуючих осіб).

Проаналізуйте ступінь реалізації семи принципів «універсального дизайну» у вашому місті. Що вже зроблено і що треба зробити, аби люди з інвалідністю почувались комфортно за межами власних осель?

4. Проаналізуйте основні проблеми України, пов'язані із соціальним відторгненням та соціальним залученням⁹ в контексті політики інклюзивного розвитку (наприклад, в економічній сфері, освіті).

⁸ Давыдова Е.М., Радченко В.Ю., Радченко О.С. Принципы универсального дизайна как основа формирования профессиональных компетенций дизайнеров // Филологические науки. Вопросы теории и практики. –2016. –№4(58). –Ч.1. –С.186-190.

⁹ Україна: на шляху до соціального залучення: Національна Доповідь про людський розвиток 2011. –К.: ПРООН, 2011. –124 с.

Безумовний базовий дохід – кожному¹⁰ Unconditional basic income for everybody

З 2013 р. у Швейцарії почалось обговорення свого роду інноваційної економічної ідеї про впровадження гарантованого доходу для мешканців країни та збір підписів, а вже у 2016 р. відбувся перший в світі референдум з цього питання. За цією ідеєю держава повинна виплачувати кожному громадянину країни фіксовану суму, незалежно від того, чи працює людина, чи ні. Допомога по безробіттю, соціальні виплати та пенсії передбачалось скасувати. Однак за результатами референдуму 77% його учасників висловились проти запровадження цієї форми соціальної підтримки. І це, незважаючи на те, що суми до виплати пропонувались достатньо солідні (близько €2270 на дорослу людину та €570 на дитину).

Країною, яка реалізувала на практиці цю ідею, стала Фінляндія, в якій останніми роками жваво обговорювалося кілька варіантів експерименту із базовим доходом, фінансування якого оцінено у €20 млн.¹¹: 1) повний *UBI*, сума якого є достатньою для підтримки гідного рівня життя в країні – €800-1000; 2) частковий *UBI*, що буде недостатнім для забезпечення прожиткового мінімуму, отже, не підриватиме стимули до праці – €550 (*income floor*); 3) альтернативна модель із достатньо низьким рівнем *UBI*, однак із додаванням т. з. «доходу участі». Таку ініціативу підтримали у 2015 р. 69% фінів, а з 2017 р. вже відбувається реалізація експерименту «Як отримання безумовного основного доходу впливає на стимули на ринку праці?», перші результати якого заплановано оприлюднити наприкінці 2019 р. Експериментом охоплені близько 2 тис. учасників, які отримують щомісяця €560¹². Інститут соціального страхування Фінляндії *Kela* як організатор проекту контролює ситуацію віддалено, викоористовуючи реєстри сімейних доходів, сплачених податків та інформацію про покупки в державних аптеках.

Безумовний базовий дохід (*unconditional or universal basic income – UBI*) – це дохід, що виплачується урядом країни в уніфікованому розмірі та у визначені часові інтервали кожному дорослому члену суспільства незалежно від: рівня його добробуту; сімейного стану; місця проживання; (не)бажання працювати¹³. Фактично *UBI* є формою соціальної безпеки, завдяки якій усі громадяни чи резиденти країни регулярно отримують фіксовану суму грошей з публічних фондів на додаток до будь-якого іншого джерела доходу. Як справедливо відзначає Д. Парді, «базовий дохід виступає лише новим ім'ям для достатньо старої ідеї»¹⁴, адже історія розвитку вчень про *UBI* сягає початку XVI століття. Саме тоді англійський філософ Т. Мор обґрунтував ідею мінімального гарантованого державою доходу у трактаті «Утопія», в якому доводив необхідність запровадження такої підтримки як альтернативу тюремного ув'язнення за крадіжки, на які вимушені йти люди без засобів до існування. «Ніяке покарання на землі не в змозі зупинити від крадіжки,

¹⁰ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ на основі: Длугопольський О.В., Длугопольська Т.І. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. –2017. –№2(30). – С.32-46. –Open mode: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/32.pdf>.

¹¹ Laterza V. Finland: Basic Income Experiment – What we Know. –Open mode: <http://www.basicincome.org>.

¹² Finland Tests a New Form of Welfare. –Open mode: <http://www.economics.com>.

¹³ van Parijs P. What's Wrong with a Free Lunch? –Boston: Beacon Press, 2000.

¹⁴ Purdy D. Social Power and the Labour Market: a Radical Approach to Labour Economics. –London, 1988.

якщо це єдиний спосіб здобути їжу»¹⁵. Наступником Т. Мора в цей період став іспанський філософ Х.Л. Вівес, який у своїй праці «На допомогу бідним»¹⁶ визнав необхідність забезпечення певного рівня фінансової допомоги для бідних, а також навчання некваліфікованих осіб ремеслам. Його пропозиції справили суттєвий вплив на соціальне законодавство, прийняте в Англії та Німецькій імперії починаючи із 1530-х рр. Пізніше ідею *UBI* підтримували Т. Пейн, Т. Спенс, Ш. Фур'є, Е. Белламі, Ф. Таунсенд, Ф. Гаск, М. Фрідман, Дж.К. Гелбрейт, М.Л. Кінг, Р. Ніксон.

Класичні ознаки *UBI*¹⁷:

- **універсальність**, яка означає, що кожна особа, безвідносно віку, місця проживання, професії, потреб може претендувати на його отримання;
- **індивідуальність**, яка означає, що кожен має право на отримання *UBI* на індивідуальній основі, що забезпечує конфіденційність та мінімізує контроль над громадянами (базовий дохід не залежить від сімейного стану, структури домогосподарства, рівня доходу чи власності інших членів сім'ї);
- **безумовність**, яка пов'язана із правом людини на гідний рівень життя без жодних застережень (наприклад, мати оплачувану роботу, бути залученим до громадського життя, поводитись згідно традиційних гендерних ролей);
- **достатність**, яка означає, що сума *UBI* повинна відповідати стандартам життя тої чи іншої країни у соціальних та культурних вимірах (розмір *UBI* повинен убезпечувати від бідності, надавати можливість жити гідно та приймати участь в суспільному житті).

Сьогодні лобістом запровадження безумовного доходу виступає міжнародна організація Всесвітня мережа базового доходу (*BIEN*), заснована у 1986 р.¹⁸, яка об'єднує близько 20-ти національних організацій розвинутих країн світу (серед яких, Австрія, Австралія, Великобританія, Нідерланди, Німеччина, США). Також в Європі підтримуються інші проекти: *Unconditional Basic Income Europe (UBIE)*, *European Minimum Income Network (EMIN)*, *European Anti-Poverty Network (EAPN)*. У США прихильниками безумовного доходу виступають власники компаній Кремнієвої Долини, які пояснюють необхідність запровадження *UBI* мінімізацією негативного впливу технологій на ринок праці, а також стимулюванням розвитку креативного класу. «Якщо технології знищують робочі місця або ж зайняті продовжують ставати менш захищеними, то усе більша кількість людей буде не в змозі звести кінці з кінцями, орієнтуючись на трудові доходи»¹⁹.

Дослідіть цю ініціативу та поміркуйте над такими аспектами:

1. Чому саме Швейцарія та Фінляндія наблизилась до практичної реалізації викладеної пропозиції? Які економічні передумови дозволили країнам порушити питання впровадження гарантованого базового доходу та реалізувати їх?

2. Які аргументи «за» і «проти» ви можете навести щодо такої соціальної ініціативи? Яким чином наявність гарантованого доходу може вплинути на ринок праці і на мотивацію працювати? Які зміни очікують на систему соціального забезпечення у випадку впровадження цього нового інструменту соціальної політики?

3. Чи можлива реалізація цієї ініціативи в Україні? Хто буде ключовими адептами і опонентами політики запровадження безумовного доходу в Україні?

¹⁵ More T. Utopia. –Harmondsworth: Penguin Classics, 1963.

¹⁶ Noreña C.G. Jean Louis Vives. –The Hague: Martinus Nijhoff, 1970.

¹⁷ What is Unconditional Basic Income? –Open mode: <http://basicincome-europe.org/ubie>.

¹⁸ Basic Income Earth Network. –Open mode: <http://www.basicincome.org/bien>.

¹⁹ Why Silicon Valley is Embracing Universal Basic Income? –Open mode: <http://www.theguardian.com>.

Чи варто бути благодійником?²⁰ Is it worth to be a benefactor?

На Святвечір до контори Ебенізера Скруджа, головного героя «Різдвяної пісні» Чарльза Діккенса, завітали два джентельмени. Між ними відбулась така розмова:

— У ці святкові дні, пане Скрудж, – продовжував відвідувач, беручи з конторки перо, – більше ніж зазвичай нам слід піклуватися про бідних і знедолених, які тепер особливо страждають. Тисячі бідолах мусять відмовляти собі в найнеобхіднішому, сотні тисяч терплять нужду.

— Хіба в нас немає в'язниць? – запитав Скрудж.

— В'язниць? Скільки завгодно, – відповів відвідувач, відклавши перо.

— А робочі притулки? – продовжував Скрудж. – Їх ще не зліквідували?

— На жаль, ні. Хоча, – завважив відвідувач, – я був би радий повідомити вам, що їх закрили.

— Отже, і примусові роботи існують, і закон про бідних все ще чинний?

— Ні одне, ні інше не скасоване.

— А ви вже було перелякали мене, панове, – мовив Скрудж. – Із ваших слів я готовий був дійти висновку, що вся ця добродійна діяльність з якихось причин перевелася. Радий чути, що я помилився.

— Одначе ми переконані в тому, що всі ці закони й установи нічого не дають ні душі, ні тілу, – заперечив відвідувач. – І тому ми вирішили зібрати пожертвування для бідняків, щоб купити їм децицю їжі, питва й теплого одягу... Яку суму дозволите записати від вашого імені?

— Ніяку... Я хочу, щоб мені дали спокій, – відрізав Скрудж. Оскільки ви, джентельмени, запитали, чого я хочу, – ось вам моя відповідь. Я не балую себе на Різдво і не збираюся балувати ледарів. Я підтримую згадані установи, і це обходиться мені недешево. Нужденні можуть звертатися туди.

— Не всі це можуть, а інші й не хочуть – радше помруть.

— Якщо вони воліють умирати, тим краще, – сказав Скрудж. – Це скоротить надлишок населення. А крім того, вибачте, мене це не цікавить... мене воно жодним чином не стосується²¹.

В «Різдвяній пісні» віддзеркалене життя Англії другої половини ХІХ ст., коли ще не існувало сучасних розвинених систем соціального захисту населення. Тим не менше, можна провести паралелі й між описаними в діалозі реаліями та сьогоденням.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Англійські в'язниці та робочі притулки ХІХ ст. надавали людям якусь їжу й дах над головою. Проте умови перебування в них були такими, що відлякували

²⁰ Кейс розроблений к.е.н., доц. Ніколаєвим Є.Б. і модифікований д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ. –Open mode: www.skeptic.in.ua.

²¹ Діккенс Ч. Різдвяна історія. –Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. –С.16-18.

навіть частину бідняків, які «радше помруть», аніж підуть туди. Чи можна сказати, що така сама біда переслідує українські дитячі інтернати, притулки для літніх людей? Які альтернативи необхідно розвивати, щоб вони забезпечили кращі умови проживання для бідних та знедолених, використовуючи світовий досвід?

Соціальне законодавство Англії почало розвиватись у XV ст., коли був прийнятий т.з. Старий закон про бідних 1601 р., що формалізував ранні практики допомоги бідним, які містилися у «*Act for the Relief of the Poor*» 1597 р. Відповідальність за бідних покладалась на приход – найменшу територіально-адміністративну одиницю, яких налічувалось у Англії понад 13 тис.²² Керівництво приходу збирало податки з місцевого населення і напряду управляло соціальними трансфертами, допомагаючи непрацездатним бідним, забезпечуючи роботою працездатних та виплачуючи допомогу з безробіття. У законі 1601 р. також йшлося про те, що діти і батьки відповідальні один за одного і старі батьки повинні проживати із своїми дітьми. Закон про осілість («*Settlement Act*») 1662 р. дозволяв надавати допомогу лише корінним жителям округу (за місцем народження, навчання, проживання). Усе це зменшувало мобільність робочої сили та затверджувало свого роду «інститут прописки» пауперів (від лат. *pauper* – бідний, незаможний): приход, що був місцем їх осілости, ніс за них відповідальність у разі виникнення необхідності виплати соціальної допомоги. Пауперу видавався т.з. «сертифікат осілости», а з 1697 р. почалося маркування пауперів («стигматизація бідності»), які отримували допомоги. У 1723 р. був прийнятий «Акт про перевірку робітним домом» (*Workhouse Test Act*). Згідно нього приходи отримували право вибору – надавати допомогу грошовими виплатами або організувати робітні доми, куди паупери, що потребували допомоги, направлялись у обов'язковому порядку на певний час, отримуючи там харчі, одяг та роботу²³.

Наступним кроком розвитку соціального законодавства стало прийняття «Акту про допомогу бідним» 1782 р. (т.з. *Gilbert's Act*), яким дозволялось створення міжприходських робітних домів з метою об'єднання фінансів. Акт зобов'язував приходських піклувальників надавати працездатним біднякам соціальну допомогу на дому, забезпечуючи їх роботою, яка відповідала їхнім «здібностям та фізичній силі». І лише коли бідняк відмовлявся від запропонованої роботи чи залишав її за власним бажанням, за рішенням суду він міг бути ув'язнений чи примушений до важкої фізичної праці терміном від 1 до 3 місяців²⁴. Проте поступове збільшення кількості населення, нестача продовольства та зростання цін на хліб, безробіття, а також поширення теорії мальтузіанства на початку XIX століття спричинили перегляд існуючого законодавства щодо бідних (скорочення обсягів допомог та кола реципієнтів), зробили більш жорсткими умови існування у робітному домі. Акт Королівської комісії 1834 р. (*Poor Law Amendment Act*) став «новим законодавством про бідних», який скорочував державні дотації нужденним і поставив у центр соціальної допомоги в'язницеподібний робітний дім (соціальна допомога стала менш доступною та більш централізованою).

2. У діалозі яскраво показана логіка – «я сплачую податки, на які держава надає знедоленим допомогу, тому не маю бажання займатись благодійністю». Чи є ця логіка слушною? Чому благодійне фінансування соціальних проектів, як правило, забезпечує кращу якість їх реалізації, ніж якщо виконання відповідної функції покладається цілком на державу?

3. Як визначити, які напрями соціального захисту мають брати на себе меценати та благодійні організації (фонди), а які краще залишити у сфері відповідальності держави? Якої політики в цьому аспекті дотримується Україна і чому?

²² Барлова Ю.Е. Английское законодательство о бедных в XVIII – первой половине XIX века // Ярославский педагогический вестник. –2010. –№3. –С.27-31.

²³ Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. –К.: Наукова думка, 2004.

²⁴ Гаген В.А. Право бедного на призрение. –СПб., 1907. –С.449.

Культура, бідність і ліберальна соціальна політика²⁵ Culture, poverty and liberal social policy

Ліберальна англосаксонська модель соціальної політики відрізняється від інших трьох європейських моделей держави добробуту (скандинавської, континентальної, середземноморської) найнижчим рівнем соціального страхування, низькою соціальною мобільністю, більшою підтримкою людей працездатного віку, ніж пенсіонерів, обмеженим доступом непрацюючих громадян до системи державного соціального страхування, невисоким впливом профспілок на ринок праці, вищою нерівністю доходів населення.

Дослідіть культурні передумови формування такої системи. Цікаве спостереження з цього приводу належить американському письменнику Курту Воннегуту, який у книзі «Бойня номер п'ять, або Дитячий хрестовий похід» (1969 р.) пише: «Америка – найбагатша країна у світі, але її населення складається переважно з бідних людей, і цих бідняків заохочують ненавидити себе. Як писав американський гуморист Кін Габбард: «Бідність – не гріх, а провина». По суті, бідність в Америці прирівнюється до злочину, хоча це і є країна бідноти. Будь-яка інша нація має народні традиції та казки, в яких бідні люди виявляються мудрецами і праведниками, через що їх шанують більше, ніж тих, хто має владу чи золото. Американська ж голота не склала подібних казок. Навпаки, вони висміюють себе і прославляють тих, кому більше поталанило в житті. Найзачуханіша забігайлівка чи гадючник, власник якого ледь зводить кінці з кінцями, обов'язково матиме на стіні табличку з простим і жорстоким запитанням: «Якщо ти такий розумний, чому ж ти тоді бідний?». І в цій забігайлівці обов'язково стоятиме американський прапорець, причеплений до палички від льодяника і застромлений у касу...

Американці, як і люди по всьому світу, вірять багатьом речам, які не мають ніякого стосунку до реальності. І їхня найзгубніша брехня полягає в тому, що будь-хто з американців може легко розбагатіти. Й вони ніколи не погодяться з тим фактом, що гроші дістаються людям дуже важко, і через це ті, хто їх не має, безперестанку винуватять себе. Й ці гризоти, посилені відчуттям провини, є просто подарунком для багатіїв та можновладців, які для своїх знедолених як приватно, так і на державному рівні роблять набагато менше, ніж панівний клас будь-якої країни,

---

²⁵ Кейс розроблений к.е.н., доц. Ніколаєвим С.Б. і модифікований д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ. –Open mode: www.skeptic.in.ua.

починаючи з часів Наполеона.

Америка дала світові багато нового. Але найбільш вражаючим (і, безумовно, безпрецедентним) соціальним нововведенням є неймовірна кількість бідноти, позбавленої навіть натяку на гідність. Вони не люблять одне одного, бо в першу чергу вони не люблять себе».²⁶

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Дослідіть статистику та дослідження щодо поширення бідності в США, які традиційно очолюють лігу нерівності розвиненого світу (сукупне багатство 227 мільярдів країни становить близько 6% їхнього ВВП). Чому найбагатша країна світу має один із найвищих серед розвинених країн рівнів соціального та майнового розшарування населення?

2. Подивіться виступ Річарда Вілкінсона «Як економічна нерівність шкодить суспільствам»²⁷, де згадуються деякі соціальні проблеми США та Великобританії. Як пов'язані поширення соціальних негараздів у суспільстві, рівень економічної нерівності, культурні традиції і модель соціальної економіки як така? Яка роль публічної політики в усьому цьому процесі?

3. На що орієнтують нас наші українські казки та міфи? На добробут чи бідність, на працьовитість чи ледачість? Наведіть приклади.

---

²⁶ Воннегут К. Бойня номер п'ять. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. – С.181-182.

²⁷ TED. – Open mode: http://www.ted.com/talks/richard_wilkinson?language=uk.

Критерії соціальної стратифікації суспільства²⁸ Criteria of social stratification of society

Автори різних теорій соціальної стратифікації пропонують численні критерії, що визначають важливі відмінності між різними верствами суспільства.

Автори, школи	Критерії стратифікації у відповідній теорії
Платон	Походження людини, відповідно до якого вона потрапляє до одного з трьох станів: правителі-філософи, воїни, селяни (землероби, ремісники)
Макс Вебер	Багатство (економічний критерій), престиж (соціальний критерій), влада (політичний критерій)
Ральф Дарендорф	Відносини власності, розподіл влади, наявність авторитету
Франк Паркін	Власність, освіта, расові, мовні, релігійні атрибути, життєві шанси людини
Структурно-функціональна школа	Соціальний статус, позиції людей в суспільстві, виконувани ними ролі
Джон Машоуніс	Соціальні інститути (економіка, політика, релігія), соціальні практики (правила і соціальні ролі)
Й. Хаямі, Й. Годо	Людський капітал, культура (система цінностей), інститути (суспільні правила поведінки), ресурси (фактори виробництва), технологія
Питирим Сорокін	Права та привілеї, обов'язки та відповідальність, соціальне багатство та бідність, влада та вплив

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Які з цих критеріїв, на ваш погляд, найбільш важливі? Чому?
2. Як структурується українське суспільство за обраними вами критеріями?
3. Відповідно до якої статистики, згідно яких даних і цифр можна судити про соціальну структуру суспільства за різними критеріями?
4. Чому найчастіше доволі непросто формалізувати в економічних показниках і статистиці межі між різними стратами суспільства, приналежність людини до однієї з них?

²⁸ Кейс розроблений к.е.н., доц. Ніколаєвим Є.Б. і модифікований д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ. –Open mode: www.skeptic.in.ua.

Багатовимірний індекс бідності і бідність в Україні²⁹ Multidimensional poverty index and poverty in Ukraine

ПРООН з 2010 р. укладає Багатовимірний індекс бідності (*Multidimensional Poverty Index – MPI*), що оцінює поширення бідності в країні як ступінь депривації (позбавлень, злиднів), яких зазнають домогосподарства в освіті, здоров'ї та стандартах життя. При цьому до уваги не приймається рівень доходів домогосподарств. *MPI* ґрунтується на обчисленні кількості домогосподарств, які не забезпечені 10 необхідними життєвими ресурсами в освіті, охороні здоров'я, життєвих стандартах.

Багатовимірний індекс бідності³⁰		
Охорона здоров'я	Освіта	Стандарти життя
- достатнє харчування членів домогосподарства - відсутність дитячої смертності (жодна дитина в домогосподарстві не повинна померти упродовж п'яти років до проведення дослідження)	- щонайменше один із членів домогосподарства має одержати мінімум 6 років середньої освіти - відвідування школи до 8-го класу виключно дітьми шкільного віку	- підключення оселі до електрики - наявність належної каналізації - доступ домогосподарства до чистої питної води - приготування їжі на чистому паливі - належний матеріал підлоги в оселі - домогосподарство повинно мати не менше одного засобу одержання інформації та одного технічного засобу пересування, мати холодильник

Якщо домогосподарство не відповідає 2-3 з наведених 10 параметрів, то воно вважається «майже багатовимірно бідним», якщо ж понад 3 – «багатовимірно бідним». Порівнюючи за цим індексом країни, що розвиваються, зазначимо, що в Україні згідно обстежень 2007 р. було 0,2% багатовимірно бідного населення, а у 2013 р. – 0,1%, у Бразилії – 1,7 та 1,0% відповідно, Єгипті – 3,6 та 1,6% відповідно, Лаосі – 32,0 та 18,6% відповідно, Кенії – 22,6 та 16,6% відповідно, Нігерії – 23,9 та 27,9% відповідно, Перу – 6,9 та 4,3% відповідно, Таджикистані – 5,9 та 3,1% відповідно, Сербії – 1,1 та 0,2% відповідно, Македонії – 1,3 та 0,7% відповідно, Уганді – 39,9 та 35,9% відповідно, Зімбабве – 19,3 та 12,8% відповідно.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Чи той факт, що в Україні 0,1% багатовимірно бідного населення означає

²⁹ Кейс розроблений к.е.н., доц. Ніколаєвим С.Б. і модифікований д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE. –Open mode: www.skeptic.in.ua.

³⁰ Multidimensional Poverty Index: Developing Countries [Electronic resource]. –Open mode: <http://hdr.undp.org/en/composite/MPI>.

також те, що рівень бідності в Україні становить 0,1%? Обґрунтуйте вашу відповідь.

2. Яким країнам, на вашу думку, протягом 2007-2013 рр. вдалося досягти найкращих результатів із подолання багатовимірної бідності? Обґрунтуйте свою відповідь. В яких сферах (освіта, охорона здоров'я, стандарти життя) найбільшу роль для подолання бідності відіграє держава та відповідна публічна політика?

3. Одним із завдань рейтингування країн з боку міжнародних організацій є розробка рекомендацій для політики й для здійснення змін у суспільстві. З цієї точки зору, чи можна Україні з користю для себе використати дані обстеження багатовимірної бідності?

4. Які з наведених країни мають найвищий рівень багатовимірної бідності? Вирішенню яких їх проблем може сприяти розробка рекомендацій відповідно до результатів цього обстеження?

5. *MPI* – приклад показника, який можна обчислити для будь-якої країни світу, але який буде надавати інформацію про проблеми одного суспільства і нічого не скаже про стан справ у більш заможному. Чи повинне пишатись певне суспільство відсутністю у нього багатовимірної бідності? Які ще показники, критерії, індикатори соціально-економічного розвитку є інформативними щодо стану справ в одних регіонах світу, але мало що говорять про проблеми в інших частинах планети?

Олігархізована економіка і кумівський капіталізм³¹ Olygarchic economy and crony-capitalism

Економіка України з кожним роком усе більше стає олігархізованою, корупційною та кумівською, віддаляючись від проголошених орієнтирів після Помаранчевої революції та Революції гідності на високі соціальні стандарти, європейський вектор розвитку тощо. Цю ситуацію наочно демонструє розроблений експертами журналу «*The Economist*» Р. Шарма, А. Ганді, М. Волтоном Індекс т.з. «кумівського капіталізму» (*crony capitalism*), що базується на оцінці статків мільярдерів світу (оцінки із журналу *Forbes*), які прямо чи опосередковано пов'язані із галузями, в яких домінуючою стратегією є пошук ренти та особисті відносини взаємозалежності.

Добробут мільярдерів у % до ВВП країн світу³²

Країна	2014				2016			
	BW	CS	NCS	% CS	BW	CS	NCS	% CS
Росія	18,9	15,9	3,0	84,1	21,3	18,0	3,3	84,5
Малайзія	16,4	16,1	0,3	98,2	13,3	13,0	0,3	97,7
Філіппіни	14,7	11,9	2,8	81,0	14,2	11,3	2,9	79,6
Сінгапур	14,9	11,9	3,0	79,8	14,8	10,7	4,1	72,3
Україна	14,8	13,2	1,6	89,2	7,8	6,7	1,1	85,9
Мексика	11,3	8,9	2,4	78,8	8,7	6,6	2,1	75,9
Індонезія	5,2	3,8	1,4	73,1	5,8	3,8	2,0	65,5
Туреччина	5,2	2,9	2,3	55,8	6,2	3,4	2,8	54,8
Індія	9,7	3,7	6,0	38,1	11,7	3,4	8,3	29,1
Тайвань	14,7	5,5	9,2	37,4	10,3	3,2	7,1	31,1
Китай	6,0	2,9	3,1	48,3	7,3	3,2	4,1	43,8
Таїланд	8,8	2,0	6,8	22,7	11,4	2,6	8,8	22,8
Південна Африка	6,9	2,9	4,0	42,0	7,0	2,5	4,5	35,7
Великобританія	5,6	2,3	3,3	41,1	5,6	2,3	3,3	41,1
Бразилія	7,4	2,7	4,7	36,5	7,5	2,3	5,2	30,7
США	14,0	2,2	11,8	15,7	13,3	1,8	11,5	13,5
Аргентина	2,8	2,1	0,7	75,0	2,2	1,6	0,6	72,7
Франція	8,4	1,1	7,3	13,1	8,8	1,1	7,7	12,5
Японія	2,1	0,7	1,4	33,3	2,0	0,5	1,5	25,0
Південна Корея	4,6	0,3	4,3	6,5	5,5	0,5	5,0	9,1
Польща	2,4	1,8	0,6	75,0	1,7	0,4	1,3	23,5
Німеччина	10,7	0,3	10,4	2,8	13,9	0,2	13,7	1,4

BW позначає сукупний добробут мільярдерів країни у % ВВП; *CS* – Індекс кумівського капіталізму у % ВВП, що контролюють олігархи у секторах, пов'язаних із пошуком ренти (*crony sectors*); *NCS* – % ВВП, який контролюють олігархи у секторах, не пов'язаних із пошуком ренти (*non-crony sectors*); *% CS* – частка секторів із домінуванням рентоорієнтованої поведінки.

³¹ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Козюк В.В., Длугопольський О.В. Вплив дистанції влади та ціннісних орієнтирів на олігархізм та розвиток кроні-секторів в сучасних економічних системах // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. –2017. –Vol. 4(193). –P.30-37.

³² Побудовано на основі: Comparing Crony Capitalism around the World. –Open mode: <https://www.economist.com>; Our Crony-capitalism Index: The Party Winds Down. –Open mode: <https://www.economist.com/news/international>.

До секторів економіки, в яких домінує рентоорієнтована поведінка (*rent-seeking sectors*), належать: національна безпека та оборона, казино, депозитні та інвестиційні банківські послуги, інфраструктура та трубопроводи, порти та аеропорти, нерухомість та будівництво, нафто- та газопостачання, комунальні послуги та послуги зв'язку, телекомунікації, гірничо-видобувна, залізно-рудна, вугільна та хімічна промисловість.

В таблиці наведена інформація про добробут мільярдерів 22 країн світу, в тій чи іншій мірі уражених проблемою кумівського капіталізму (5 – найбагатших країн світу, 10 – тих, що найбільш динамічно розвиваються, та інших 7, де кумівство не є суттєвою проблемою). Показовим є те, що лише 14% мільярдерів із розвинутих країн світу базують свої статки на галузях, пов'язаних із видобутком ренти, тоді як в країнах, що розвиваються, таких осіб вже 65%.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Чому пошук ренти пов'язують із позначенням внеску факторів землі, машин, обладнання? Які найкращі форми видобутку ренти в олігархізованих економіках?

2. Яким рівнем індикаторів соціально-економічного розвитку, як правило, характеризуються країни, уражені кумівським капіталізмом? Проаналізуйте показник ВВП на особу, Індекс людського капіталу, стандарти життя населення тощо.

3. Проаналізуйте за даними таблиці тренд в зміні індексу кумівського капіталізму в Україні. Які країни з наведених демонструють аналогічну динаміку, а які протилежну? Обґрунтуйте свою відповідь.

4. Чому, на вашу думку, олігархічні структури часто стають на заваді технологічному прогресу? Як економічна політика держави, що перебуває під контролем олігархату, сприяє або блокує розвиток підприємництва, креативних індустрій, ризик-орієнтованих технологій?

5. Однією з принципів рис олігархічної економіки є намагання максимізувати активи як фактор забезпечення політичної влади і як джерело встановлення контролю над нею. Як ви вважаєте, значне майнове розшарування суспільства, реалізація політики статус-кво щодо нерівності допомагає чи заважає реалізовувати ці цілі олігархату?

Дистанція влади і публічна політика³³ Power distance and public policy

Брак ціннісних спонук і домінування рентоорієнтованих практик серед чиновників різного рівня, орієнтація на коротко-, а не довгострокові результати суспільно-політичного життя, слабкість громадянського суспільства, яке не в змозі протистояти тотальній узурпації влади, стають факторами розвитку олігархічних економік в світі. Одне із пояснень такої ситуації можна шукати в крос-культурних дослідженнях, які ув'язують культуру, інститути та соціально-економічний розвиток.

Індекс дистанції влади (*Power Distance Index – PDI*) описує жорсткість соціальної ієрархії суспільства та її вплив на взаємодію між людьми, функціонування соціальних інститутів. У 1970-х рр. цей термін був введений у науковий оборот нідерландським соціологом Г. Хофстеде на основі масштабного крос-культурного дослідження, проведеного ним в 1967-1973 рр. у понад 70 країнах світу³⁴. У 2000-х рр. дослідження було продовжено і охопило вже 76 країн світу³⁵. Під ієрархією вчений розумів нерівномірний розподіл влади та повноважень всередині соціальної групи, а безпосередньо *PDI* характеризує ставлення членів соціуму до цієї нерівномірності – наскільки члени суспільства, позбавлені влади, приймають існуючу ієрархію та поводять себе відповідно до неї³⁶.

Індекс, запропонований Г. Хофстеде, присвоює культурі певної країни порівняльне число, що характеризує ступінь дистанційованості при взаємодії людей, які знаходяться на різних рівнях соціальної ієрархії. Високий індекс дистанції влади (80-100) вказує на жорсткість соціальної структури із значною соціальною нерівністю. Кожній людині в таких культурах відведено відповідне місце у соціальній ієрархії та відповідний цьому місцю обсяг повноважень, а сам факт такої ієрархії приймається по замовчуванню, не піддається сумніву та не потребує додаткових обґрунтувань. Натомість суспільства із низьким рівнем дистанції влади є більш егалітарними, толерантними та гнучкими в сенсі соціальної структури. До суспільств з найвищим *PDI* належать Малайзія, Словаччина (*PDI* = 100), Саудівська Аравія (*PDI* = 95), Філіппіни (*PDI* = 94), Росія (*PDI* = 93), Україна (*PDI* = 92),

³³ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Козюк В.В., Длугопольський О.В. Вплив дистанції влади та ціннісних орієнтирів на олігархізм та розвиток кроні-секторів в сучасних економічних системах // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. –2017. –Vol. 4(193). –P.30-37.

³⁴ Geert Hofstede. –Open mode: <https://geert-hofstede.com/research.html>.

³⁵ Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations. –Thousand Oaks CA: Sage Publications, 2001; Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. –McGraw-Hill, 2010.

³⁶ Герт Хофстеде и его теория измерений культур: обзорная информация. –Open mode: <http://news.telelangue.com/ru/2011/10/hofstede-cultural-theory>.

Румунія, Албанія (*PDI* = 90). До суспільств із найнижчим *PDI* відносяться Австрія (*PDI* = 11), Ізраїль (*PDI* = 13), Данія (*PDI* = 18), Нідерланди (*PDI* = 22), Ісландія (*PDI* = 30), Норвегія, Швеція (*PDI* = 31), Фінляндія (*PDI* = 33).

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Які культурні особливості, що визначають практику прийняття рішень на різних рівнях управління, притаманні українцям? Чи сприяють вони реалізації ефективної публічної політики?

2. Як пов'язані між собою дистанція влади та інші культурні особливості як, наприклад, лояльність (не лояльність) до корупції, непотизм (кумівство), релігійність, рівень освіченості нації?

3. Спробуйте розташувати ознаки, властиві суспільствам із високим та низьким індексом дистанції влади в табличній формі. Поясніть свій вибір.

Країни	Характеристики публічного управління та ціннісних орієнтирів
Високий <i>PDI</i>	1. 2. 3. п
Низький <i>PDI</i>	1. 2. 3. п

Характеристики суспільств пропонуємо обирати із наступного переліку, однак ними можна не обмежуватись (додавайте свої варіанти): 1) авторитарне лідерство; 2) низький рівень довіри до інститутів влади; 3) рівність прав; 4) сповідування цінностей виживання; 5) сповідуванням цінностей самовираження; 6) управлінський патерналізм; 7) ліберальний стиль управління; 8) децентралізація; 9) прийняття властивих владі привілеїв як належного; 10) індивідуальна свобода; 11) схильність ставити під сумнів авторитети; 12) централізована влада; 13) велика кількість персоналу із функціями контролю; 14) егалітаризм; 15) високий ступінь довіри; 16) велика кількість рівнів у соціальній ієрархії; 17) громадський контроль за розподілом повноважень; 18) готовність членів суспільства до нерівності повноважень; 19) консультативний стиль менеджменту; 20) вертикальний стиль менеджменту; 21) вимога обґрунтувань щодо неправомірного розподілу влади; 22) поширеність «пласких» організаційних структур.

4. Оскільки вплив дистанції влади на функціонування суспільних інститутів проявляється по-різному, спробуйте проаналізувати вплив *PDI* на такі сфери публічного сектору як освіта, охорона здоров'я, оборона. Як підтримується конкуренція ідей в демократичних та автократичних суспільствах?

Уолл-Стріт у тундрі (приклад Ісландії)³⁷ Wall Street in a tundra (Iceland case)

Наприкінці 2008 р. Ісландія – країна з високозабезпеченими, добре освіченими, історично раціональними громадянами, опинилась на межі фінансового краху. Проте ще кілька років назад країна розвивалась шаленими темпами, адже якщо у 2003 р. три найбільших ісландських банки володіли активами на декілька млрд. \$, то до 2007 р. їх активи перевищили \$140 млрд., за цей період вартість фондового ринку країни зросла у дев'ять разів, тоді як США – лише удвічі. У 2006 р. середня ісландська родина стала утричі багатшою порівняно із 2003 р., однак практично усе новостворене багатство було пов'язано із інвестиційним банківським бізнесом, що й стало причиною кризи.

Ісландці захопились спекуляцією і «робили гроші» на фінансових, а не товарних операціях. Оскільки місцеві процентні ставки становили понад 15-16% і курс крони постійно зростає, ісландці придумали наступне: бажаючи здійснити придбання, яке їм було не «по кишені», вони позичали гроші не у кронах, а у японських ієнах чи швейцарських франках, беручи кредит під 3% річних і отримуючи прибуток на торгівлі валютою (придбані за валюту ісландські крони інвестувались під 16% річних). Також ісландці масово скуповували на позичені гроші зростаючі у ціні будинки та автомобілі, футбольні клуби та банки. Вже у 2007 р. ісландцям належало у 50 разів більше іноземних активів, ніж у 2002 р.

Також були виявлені інші особливості національної економіки. Наприклад, у ісландського міжнародного банку «*Kaupthing*» був лише один член ради директорів не ісландець. А в усіх директорів були укладені з банком контракти на 4 роки і банк надав їм позику на £19 млн. для купівлі акцій «*Kaupthing*», а також опціони на зворотній продаж цих акцій банку з гарантованим прибутком. Практично увесь оголошений прибуток був отриманий за рахунок зростання вартості активів, придбаних раніше за «захмарними» цінами. Реальна ж частка прибутку від справжньої банківської діяльності складала менше 10%.

Однак після обвалу крони, пов'язаного із колапсом трьох новостворених глобальних банків, у жовтні 2008 р. японські ієни та швейцарські франки, які ісландцям потрібно було повернути, суттєво подорожчали. Так, за будинок вартістю \$500 тис. вже потрібно було сплатити іпотеку у \$1,5 млн., а за «*Range Rover*» вартістю \$35 тис. – кредит у розмірі \$100 тис. Проблему автомобілів часто вирішували наступним чином: вантажили авто на корабель і відправляли на континент, намагаючись продати за валюту, яка була в ціні, або влаштовували підпал і отримували страхівку. Раптом 300 тис. ісландських громадян виявили, що вони несуть відповідальність за банківські збитки в розмірі \$100 млрд., тобто \$330 тис. на кожного чоловіка, жінку та дитину в Ісландії. До того ж вони втратили десятки мільярдів доларів на власній невмілій спекуляції іноземною валютою через обвал ісландського фондового ринку на 85%. Ісландці загалом влізли у борги, що склали 850% ВВП, тоді як у США цей показник досягнув лише 350% ВВП.

³⁷ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ на основі: Льюїс М. Бумеранг: Как из развитой страны превратиться в страну третьего мира. –М., 2013. –С.22-61.

Проте уряд країни після т.з. «революції чайників та каструль» (*pots-and-pans revolution*) та проведення у 2010 р. референдуму, на якому 93% дорослого населення проголосували проти виплати боргів, прийняв рішення не рятувати банки, як це було зроблено в інших європейських країнах, що постраждали від кризи 2008 р. Кошти спрямовувались на виплати пенсій, допомоги з безробіття, інших субсидій. Рішення уряду Ісландії були наступні: 1) заборона на вивіз капіталу з країни; 2) банкрутство приватних банків та їх націоналізація; 3) девальвація крони; 4) порятунок громадян-боржників, яким загрожувало розорення і втрата нерухомості (було прийнято рішення, що борг по іпотечі не може перевищувати 110% від вартості будинку).

Знаменитий американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 2008 р. П. Кругман стосовно Ісландії писав³⁸: «Ісландія повинна була стати прикладом економічної катастрофи. Втекли банкіри, залишили країну з величезними боргами і, збавалося б, у безнадійній ситуації. Однак на шляху до економічного Армагедону відбулася кумедна річ: саме відчай зробив звичну поведінку неможливою, давши свободу порушувати правила. Коли всі країни рятували банки і змушували суспільство платити, Ісландія дозволила банкам розоритися і розширила мережу соціального захисту. Коли всі зациклилися на тому, як задобрити іноземних інвесторів, Ісландія наклала тимчасові обмеження на рух капіталу, щоб дати собі простір для маневру. Що сьогодні відбувається в країні? Країна не уникнула великої економічної шкоди та падіння рівня життя. Однак вона змогла обмежити як зростання безробіття, так і страждання найбільш вразливих верств суспільства. Мережа соціального захисту вціліла, так само як і система суспільних зобов'язань перед громадянами».

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Якщо врахувати, що іноземні інвестори вклади в ісландські банки величезні кошти (британці – близько €30 млрд., німці – €21 млрд., нідерландці – €305 млн., шведи – €400 млн.), то до яких макроекономічних наслідків, на вашу думку, призвела така безапеляційна довіра до банківського сектору країни?

2. Перед якими загрозами і можливостями опинилися громадяни Ісландії? В чому були головні прорахунки банкірів та пересічних громадян країни? Які культурні, економічні та політичні фактори сприяли банкрутству країни після перетворення її у хедж-фонд на початку ХХІ ст.?

3. Як вплинула девальвація крони на розвиток економіки країни сьогодні? Наскільки політичне рішення відмови платити борги банків урядом Ісландії було вірним з т.з. національних інтересів?

4. В новій Конституції Ісландії (затверджена референдумом у жовтні 2012 р. більш ніж 80% голосів при явці 66%), проект якої писали пересічні громадяни, а доробляла Конституційна рада під постійним контролем громадськості через Інтернет, усі природні ресурси, включаючи найдорожчі – рибу і енергію, оголошені власністю нації, запроваджені елементи прямої демократії (голосування визнане можливим лише за конкретних людей з їх особистою програмою і відповідальністю, а не за політичні партії), лютеранська церква оголошена державною, замість державної таємниці пропагується відкритість даних (крім персональних). Як ви вважаєте, чи можливе повторення «ісландського феномену» в інших країнах світу (наприклад, в Україні) і чи можливе деінде таке демократичне прийняття основного закону?

³⁸ Щегельська М. Ісландія. Історія одного виходу з фінансової кризи. –Open mode: <https://cyberbrains.org.ua>.

Випадок на пляжі Халландейл³⁹ The case on Hallandale beach

Місце події: літо 2012 р., США, штат Флорида, пляж Халландейл (на північ до Маямі).

Головна дійова особа: 21-літній рятувальник Томас Лопес.

Сюжет: Т. Лопес чергував на пляжі Халландейл, коли йому повідомили, що на «дикому» пляжі неподалік тоне людина. Томас побіг туди рятувати людину, хоч ця частина не входила до зони виконання його прямих обов'язків. Коли він прибіг до місця пригоди, чоловіка вже витягли з води інші люди. Разом із ним побігла надавати допомогу медсестра, яка того дня мала вихідний і відпочивала на пляжі. Потерпілого на «швидкій допомозі» відвезли в реанімацію.

Епілог: Керівництво компанії («*Jeff Ellis and Associates*») вирішило, що Томас Лопес грубо порушив інструкцію в частині, що забороняє залишати ввірену територію, і прийняло рішення про його звільнення.

Реакція суспільства: Один з його колег, довідавшись про звільнення товариша з роботи, миттєво зателефонував до свого начальника і відмовився працювати на цю компанію. Як мінімум іще двоє рятувальників звільнились за власним бажанням, протестуючи проти звільнення Т. Лопеса. Іще кількох рятувальників звільнили за те, що вони повідомили, що на місці Томаса вчинили б так само.

Висновок: Керівництво компанії в інтерв'ю заявило: «Йдеться про матеріальну відповідальність, і працівники пляжу не можуть виходити за межі території, яка охороняється». Натомість сам Т. Лопес повідомив: «Я не міг відмовити у допомозі».

Через тиждень після розголосу у пресі керівництво компанії запропонувало Т. Лопесу повернутися до роботи, проте він відмовився.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Чи простежується раціональність в діях рятувальника? Обґрунтуйте відповідь.
2. Чи узгоджується в даному випадку моральність із максимізацією корисності?
3. Чи може політика, що базується на антиморальних засадах, бути ефективною? Відповідь обґрунтуйте.

---

³⁹ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Zarrella J., Mungin L. Florida lifeguard says he's been offered his job back. –Open mode: <http://www.cnn.com/2012/07/05/us> та Івашук Ю.П. Поведінкова та експериментальна економіка: Навч. посіб. –Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. –С.35-37.

Робін Гуд у спідниці⁴⁰ Robin Hood in the skirt

Місце події: 2009 р., Німеччина, Бонн.

Головна дійова особа: 62-річна жінка, керівник філії банку Еріка Шмідт, яка пропрацювала в банківській установі 15 років, пройшовши за цей час шлях від дрібного клерка до керівника філіялу.

Сюжет: Починаючи з 2003 р., Е. Шмідт почала надавати деяким малозабезпеченим клієнтам свого банку, що обросли боргами, безвідсоткові кредити, знімаючи кошти з рахунків заможніших клієнтів, статки яких обчислювалися мільйонами євро, і які роками не торкалися власних грошей.

Е. Шмідт завжди особисто зустрічалася з малозабезпеченими боржниками, щоб переконатися, що їм справді потрібні кошти, і надавала їх лише за умови, що вони через певний час повернуть всю суму повністю. Проте гарантій не було жодних, і лише за один рік, як засвідчили матеріали справи, вона зняла близько 7 млн. євро, однак від боржників було повернуто лише 6,5 млн. євро. Нестачі накопичувались роками і вже після виявлення інциденту у 2009 р., заможні клієнти банку недорахувались 1,1 млн. євро на власних рахунках. Після цього Е. Шмідт опинилася у суді. Е. Шмідт не привласнила жодного центу, не отримала жодної вигоди. Вона просто не могла допустити, щоб її клієнти голодували. Свій вчинок жінка пояснила наступним чином: «Я не могла бачити страждання менш успішних клієнтів банку, які просто виживали».

Епілог: Суд вирішив позбавити Еріку Шмідт волі умовно на 22 міс. Її звільнили з роботи, на дім наклали арешт через борги, крім того, вона мала повернути кошти за інших, а єдиним джерелом доходу для неї була лише невелика пенсія.

Реакція суспільства: ЗМІ порівнювали Е. Шмідт з легендарним розбійником Робін Гудом, оскільки вона робила практично те ж, що й герой англійських балад – брала гроші багатих і надавала їх бідним. Суд прийняв до уваги «благородні цілі» Еріки і замість 4 років позбавлення волі засудив її до 22 міс. умовно.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Чи простежується раціональність у вчинку банківського співробітника Е. Шмідт? Обґрунтуйте відповідь.

2. Чи простежується в діях Е. Шмідт мета максимізації корисності? Обґрунтуйте відповідь.

3. Як би ви пояснили мотивацію більш заможних держав надавати кошти бідним країнам? Які цілі переслідує «донор» і «реципієнт» в цьому випадку? Чи можна вважати надання міжнародних допомог країнами ЄС, США, Канадою, Японією Україні вчинком Робін Гуда, чи це відповідна політика із власними завданнями і очікуваними результатами?

---

⁴⁰ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Hall A. Robin Hood bank manager accused of stealing to help poor. –Open mode: <http://www.telegraph.co.uk/news> та Івашук Ю.П. Поведінкова та експериментальна економіка: Навч. посіб. –Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. –С.35-37.

Про що замовчує ВВП?⁴¹ What GDP is silent about?

Як відомо, валовий внутрішній продукт (ВВП) є найбільш використовуваним показником оцінки економічної діяльності і належить до ключових показників Системи національних рахунків (СНР). Безліч інших показників будуються на його основі або співставляються із ним. Однак вчені погоджуються, що цей показник недостатньо правильно відображає соціальну складову розвитку, практично нічого не говорить про добробут населення в кожній країні.

Концептуальне агрегування результатів економічної діяльності було запропоноване лауреатом Нобелівської премії з економіки С. Кузнецом у січні 1934 р., коли він представив Конгресу США доповідь «Національний дохід, 1929-1932 рр.», в якій запропонував оцінювати розвиток країн за показником ВВП. Водночас він зауважив, що «навіть чи можна вивести добробут нації з показника національного доходу»⁴². ВВП є лише інструментом, що допомагає вимірювати ефективність економіки, проте він не є показником добробуту і не може бути інструкцією для прийняття довгострокових економічних рішень. Однак саме з того часу більшість країн світу імплементували його ідею в свої статистичні служби. З 1970-х рр. розпочалася критика ВВП як універсального показника, коли американські економісти Дж. Тобін та В. Нордхаус відмітили, що він не включає в себе т.з. «неринкові елементи» – домашні господарства, сектор публічних послуг, соціальні служби, не враховує проблем, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, існуванням тіньової економіки. Наприклад, затори на дорогах чи високий рівень злочинності можуть збільшити показник ВВП, оскільки призводять до зростання споживання і вироблення бензину або витрат на утримання в'язниць. Проте чи потрібно країні економічне зростання у такий спосіб?

Сьогодні в багатьох дослідженнях вже відбулося переосмислення ролі економічного зростання для прогресу людства, зміщення акцентів із політики максимізації зростання на політику забезпечення гідного рівня життя, в якій, крім доходу, важливу роль відіграють інші фактори (освіта, охорона здоров'я, екологія, забезпечення прав людини). Такі вчені як С. Престон, Ч. Кенні, В. Істерлі за допомогою економіко-математичних моделей підтвердили статистично незначущий зв'язок між змінами доходу і показниками якості життя – очікуваною його тривалістю, освітою, охороною здоров'я, політичною свободою, нерівністю⁴³. Т. Пікетті в своїй праці «Капітал у XXI столітті»⁴⁴ обґрунтував, що зростаюча в світі нерівність пояснюється перевищенням ставки доходності на капітал над темпами економічного зростання. Вчений наголошує на необхідності застосування

⁴¹ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE.

⁴² Kuznets's Nobel Prize lecture. Available on: <http://werdet.atSPACE.com/bin/kuznets-lecture.html>.

⁴³ Козюк В.В., Длугопольський О.В., Шиманська О.П. та ін. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституційних характеристик національної та глобальної економік: Навч.-метод. посіб. –Тернопіль: Вектор, 2015. –с.6-7.

⁴⁴ Piketty Th. Capital in the 21-st century. –London: The Belknap Press of HUP, 2014.

прогресивної шкали оподаткування доходів та оподаткуванні багатства.

Загалом, претензій до ВВП як узагальнюючого індикатора можна виділити кілька:

1. ВВП вимірює лише ринкове виробництво, ігноруючи товари і послуги, що надаються без цін.

2. Вимірювання антиблаг (наприклад, будівництво в'язниць, споживання алкоголю та тютюну) та ігнорування проблем сталого розвитку.

3. Зростання ВВП може супроводжуватись зростанням бідності, ВВП також нічого не говорить про розподіл ресурсів, нерівність всередині суспільства.

4. ВВП не враховує наслідки забруднення довкілля та тінізацію економічної діяльності, вплив на здоров'я, щастя, стосунки між людьми, їх особисту безпеку.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Розширте та деталізуйте «звинувачення проти ВВП», наводячи додаткові приклади.

2. Якщо врахувати, що міжнародний проект «*Web Communities for Statistics and Social Innovations*» започаткував створення веб-ресурсу www.wikiprogressdata.org, на якому узагальнено усю доступну інформацію про офіційні та неофіційні ініціативи із вимірювання добробуту і прогресу, то які показники сьогодні пропонується використовувати замість ВВП для оцінки соціально-економічного розвитку? Розгляньте детально зміст кількох з таких показників, порівнюючи їх між собою. Який з існуючих та нещодавно запропонованих показників має більше шансів стати де-факто міжнародним стандартом для оцінки прогресу країн світу з соціальної, а не лише економічної точки зору?

3. Оберіть із запропонованого переліку, а також доповніть його іншими індикаторами, які віддзеркалюють соціальні та екологічні аспекти економічного розвитку. Проаналізуйте в чому саме ці показники кращі / гірші за ВВП.

№	Показник	№	Показник
1.	Human Development Index	9.	Happy Planet Index
2.	Better Life Index	10.	Misery Index
3.	Overall Well-being Index	11.	Global Innovation Index
4.	Bhutan Gross National Happiness Index	12.	New Economy Index
5.	Social Protection Index	13.	Knowledge Economy Index
6.	Global AgeWatch Index	14.	Environmental Performance Index
7.	Social Progress Index	15.	Legatum Prosperity Index
8.	Good Country Index	n	...

4. Якби ви склали власний індекс добробуту (якості життя) в країні на основі 10 ключових показників (5 основних і 5 додаткових), то які саме складові ви би включили в нього? Обґрунтуйте свій вибір.

Політика у сфері вищої освіти (на прикладі України)⁴⁵ Public policy in education (case of Ukraine)

Розгляньте політику у сфері вищої освіти України та її ключові тренди після прийняття Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. Здійсніть аналіз вигід і втрат для ключових стейкхолдерів та бенефіціарів вищої освіти, оцініть основні виклики та бар'єри реформування системи вітчизняної вищої освіти протягом 2014-2017 рр. і на перспективу.

Практична частина:

1. Розгляньте ЗУ «Про вищу освіту», продискутуйте як прийняття нового закону вплинуло на реформування вищої освіти України з точки зору якісних та кількісних індикаторів оцінки ефективності.

2. Проаналізуйте ключові фактори блокування роботи НАЗЯВО як незалежної агенції оцінки якості вищої освіти. Оцініть чинники, що сприяють (не сприяють) створенню в Україні сучасної та ефективної моделі оцінки якості вищої освіти та успішної інтеграції вітчизняних вищих навчальних закладів в Європейський простір вищої освіти (EHEA), Європейський простір дослідження (ERA). Проаналізуйте успіхи роботи аналогічних агенцій у Польщі, США, Норвегії, Великій Британії, а також перспективи вступу НАЗЯВО до Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та включення агенції до Європейського реєстру агентств із забезпечення якості вищої освіти.

3. Проаналізуйте ключові фактори консервування монополізму в системі вищої освіти України і причини зволікання перетворення її на конкурентну систему.

Для виконання завдання використовуйте інформацію із сайтів:

- <http://www.ukrstat.gov.ua>.

- <https://cedos.org.ua>.

- <http://www.edu-trends.info>.

- Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. №1556-VII. –Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

---

⁴⁵ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE.

Ви повинні бути заможними, щоб бути бідними⁴⁶ You have to be rich to be poor

Феномен «покарання за бідність» або «подвійної небезпеки» (*poverty penalty or double jeopardy*) полягає в тому, що малозабезпечені громадяни сплачують вищу ціну за товари, роботи і послуги, ніж люди із вищими доходами. Цей феномен був описаний вперше у 1963 р. Д. Капловіцем (*David Caplovitz*) в праці «*The Poor Pay More*»⁴⁷, який порівняв доходи і витрати різних домогосподарств США, а пізніше підтверджений дослідженнями К. Прааланда та Е. Хаммонда (*C.K. Prahaland, A. Hammond*)⁴⁸, які підтвердили цей ефект для країн, що розвиваються в особливих масштабах. Один американський журналіст провокативно зазначив із цього приводу, що «ви повинні бути заможними, щоб бути бідними»⁴⁹.

Покарання за бідність пов'язують саме із малозабезпеченими громадянами, оскільки вони не мають можливості закуповувати товари гуртом у гіпермаркетах на тривалий час, використовуючи систему оптових знижок, через відсутність автомобіля і достатніх коштів на рахунках, та вимушені платити за товари і послуги більше, ніж заможні громадяни, купуючи їх вроздріб. Також бідні громадяни купують переважно продукти нижчих цінкових сегментів і гіршої якості. Дослідження, проведені у Франції⁵⁰, показали, що бідні громадяни переплачують за товари від 2,5 до 8% (сума «покарання» становить в середньому €500 щороку). Різниця в цінах на рис по регіонам Індії може сягати 20% (в бідніших – дорожче), а стосовно телефонних, медичних, банківських послуг, водопостачання, то малозабезпечені громадяни переплачують в 2, 10, а деколи і 75 разів. І якщо в розвинутих країнах світу за офіційною межею бідності (60% медіанного рівня сукупних витрат) знаходиться 13,5% (Франція), 15% (Німеччина), 19% (Великобританія), то в Україні – близько 60% громадян.

В країнах, що розвиваються, високий рівень поляризації та концентрації доходів дозволяє заможним верствам населення забезпечувати собі доступ до більш якісних суспільних благ (охорона здоров'я, освіта, соціальна безпека). Це стає додатковим фактором покарання для бідних, які часто вимушені сплачувати більшу ціну (виражену не тільки в грошовому еквіваленті, а, наприклад, у часі, зусиллях) за

---

⁴⁶ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Dalsace F., Vincent Ch.-E., Berger J., Dalent F. The Poverty penalty in France: how the market makes low-income populations poorer // Field Actions Science Report. –2012. –Vol.4. –P.21-28; Prahaland C.K., Hammond A. Serving the World's poor profitably // Harvard Business Review. –2002. –September.

⁴⁷ Caplovitz D. The Poor pay more: consumer practices of low-income families. –Free Press, 1963.

⁴⁸ Prahaland C.K. The Fortune at the bottom of the Pyramid. –Pearsons, 2004; Prahaland C.K., Hammond A. Serving the World's poor profitably // Harvard Business Review. –2002. –September.

⁴⁹ Brown D. The high cost of poverty: why the poor pay more? // Washington Post. –2009. –May 18.

⁵⁰ Dalsace F., Vincent Ch.-E., Berger J., Dalent F. The Poverty penalty in France: how the market makes low-income populations poorer // Field Actions Science Report. –2012. –Vol.4. –P.21-28.

аналогічні товари і послуги, ніж громадяни із середнім і високим рівнем доходів.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. В таблиці наведені дані обстеження витрат домогосподарств Франції 2011 р. із низьким, середнім та високим рівнем доходів. До I групи належать витрати на придбання їжі, транспорт, зв'язок, освіту, охорону здоров'я та фінансові послуги. До II групи – витрати на придбання одягу, алкоголю та цигарок, дозвілля, добровільне страхування, оплату отелів і ресторанів. До III група – заощадження.

	Бідні домогосподарства	Домогосподарства із середніми доходами	Домогосподарства із високими доходами
I група «Істотні та необхідні витрати»	€11994 (70%)	€19994 (50%)	€39710 (33%)
II група «Дискреційні витрати»	€6378 (37%)	€12406 (31%)	€31701 (26%)
III група «Заощадження і резерви»	€-1343 (-7%)	€7616 (19%)	€50603 (41%)
Загальний дохід	€17029	€40016	€122014

Проаналізуйте різницю в доходах багатих і бідних у Франції, порівняйте середній рівень життя в країні з іншими індикаторами соціально-економічного розвитку. Побудуйте аналогічну таблицю для України на основі даних Державної служби статистики за 2011 і 2017 рр. Які висновки ви можете зробити, порівнюючи не лише показники в динаміці по Україні, але й здійснюючи міжкраїнні порівняння?

2. Якщо для розв'язання класичної проблеми «покарання за бідність» одним із варіантів пропонуються «магазини крокового доступу», то які ви бачете механізми вирішення інших проблем, пов'язаних із маргіналізацією населення (наприклад, у США понад 45 млн. американців не охоплені системою медичного страхування, а у передмістях Парижу, Риму та Афін розташовані численні гетто нелегальних мігрантів з Африки та Азії)?

3. Чи можна вважати екологічний расизм та споживче банківське кредитування формами прояву феномену «подвійної небезпеки»? Обґрунтуйте свою думку.

4. Як ви вважаєте, ухилення заможними громадянами від оподаткування доходів і майна справляє вплив на загострення ситуації із «покаранням за бідність» в Україні? Обґрунтуйте свою думку.

Розбудова справедливого суспільства: проекти-антиутопії⁵¹ Just society building: anti-utopia projects

Утилітарна теорія етики вбачає справедливими, моральними ті дії, вчинки, процеси, що забезпечують «найбільше щастя найбільшій кількості людей». Прагнення до щастя, дійсно, є одним із найсильніших природних потягів людини. Втім, наслідки цього прагнення можуть бути різними. Романи «1984» та «Колгосп тварин» Джорджа Оруелла, «451 градус за Фаренгейтом» Рея Бредбері, «Ми» Євгена Замятіна, «Прекрасний новий світ» Олдоса Хакслі, «Гімн» Айн Ренд, «Місто вічної ночі» Майлоу Хастінгса, «Кадм і Гармонія» Михайла Хераскова, «Кись» Тетяни Толстой, «Чевенгур» Андрія Платонова, «Запрошення до страти» Володимира Набокова, «Не відпускай мене» Кадзуо Ісігуро, трилогія «Голодні ігри» Сюзанни Коллінз та інші – відомі й популярні в усьому світі твори-антиутопії⁵². Кожен з них попереджає, до яких бід та негараздів може призвести прагнення реалізувати принцип тотального щастя для всіх у масштабах цілого суспільства або всієї планети.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Дослідіть на матеріалі одного з названих творів (на ваш вибір) суперечність між наміром й декларацією про розбудову «досконалого» суспільства та можливими результатами таких спроб.

2. Яку роль у досягненні негативних соціальних та політичних результатів відіграє економічна система, що функціонує у зображених в творах країнах? Якою є ця економіка і політика?

3. Який критерій етичної (розподільчої) справедливості покладено в основу соціально-економічної системи, описаної в творі? Аргументуйте ваш аналіз цитатами з твору.

4. За яких (політичних, економічних, соціальних, культурних, ідеологічних) умов можливе абсолютне щастя для всіх у масштабах усїєї планети Земля та чи досягне воно взагалі?

---

⁵¹ Кейс розроблений к.е.н., доц. Ніколаєвим С.Б. і модифікований д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та KSE. –Open mode: www.skeptic.in.ua.

⁵² Антиутопія – суспільство, що є небажаним, відлякуючим (протилежність утопії). Для антиутопій характерними є дегуманізація, тоталітарна система правління, екологічні катастрофи та інші явища, пов'язані із занепадом суспільства. Антиутопія як жанр часто використовується для привернення уваги до релаксних проблем навколишнього середовища, політики, економіки, релігії, технології тощо.

Інтеграція ВПО в економічне життя громад (приклад Миргороду)⁵³ **Integration of IDPs into the economic life of the local communities:** **Myrhorod Case**

Неоголошена війна

“Київ – Харків – Донецьк – Крим – Ростов-на-Дону (Росія)” – таким був маршрут втечі колишнього президента Віктора Януковича з України у лютому 2014 р. Революція Гідності перемогла, смерті активістів були недаремними, Євромайдан вистояв, Україну охопила ейфорія. Навряд хтось міг собі уявити, що мирний протест переросте в криваві жертви, що по активістам почнуть реально стріляти з бойової зброї. Все почалося із не підписання В. Януковичем довгоочікуваної угоди про Євроінтеграцію, потім був мітинг, який агресивно розіграла влада, потім сотні тисяч людей на вулиці. Народ України тоді переміг, але це був тільки початок.

У тому ж лютому 2014 р. в українському Криму під уважним наглядом російських військових було призначено референдум про входження півострова до складу Росії. Референдум відбувся у березні, а за його сфальсифікованими результатами більше 95% населення підтримало приєднання до Росії. Хоча цей референдум не був визнаний Радою безпеки ООН як легітимний, де-факто Україна втратила Крим, але і це було не найгіршим, що відбувалось далі.

У квітні 2014 р. розвідувально-диверсійні підрозділи збройних сил Росії почали захоплювати адміністративні будівлі у прикордонних регіонах України – Донецькій та Луганській областях. Озброєні групи захопили адміністрації Слов'янська, Артемівська, Краматорська, Красного Лиману, Донецька, Луганська та інших населених пунктів. Крім того, були невдалі спроби захоплення влади у Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій та Одеській областях. У відповідь на це тимчасова українська влада оголосила про проведення Антитерористичної операції із залученням Збройних сил. Росія не визнала присутності своїх військ на території України, тому офіційно війна не була оголошена, що не виключає проведення активних бойових дій.

У травні 2014 р. за результатами сфальсифікованих референдумів було проголошено “Донецьку та Луганську народні республіки”. Росія отримала реальні суб'єкти влади на території України, які вона може офіційно підтримувати, хоча їх легітимність, як і у випадку з Кримом, підтвердити неможливо.

В тому ж травні 2014 р. відбулися вибори Президента України, на яких переміг Петро Порошенко. Процес оновлення влади закінчився у жовтні 2014 р. виборами до Верховної Ради та формуванням нової коаліції та Кабінету Міністрів у листопаді 2014 р.

Моніторингова місія ООН у доповіді в березні 2016 р. зафіксувала 9 167 загиблих і 21 044 поранених в результаті бойових дій з квітня 2014 до лютого 2016 рр. Станом на грудень 2017 р. неоголошена війна продовжується та іншим її жахливим наслідком є вимушені переселенці.

---

⁵³ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. та групою експертів (Г. Вахітова, А. Корнецький, Д. Нагаївська, А. Туманова, В. Шарлай, О. Добройер) для використання в навчальному процесі THEU та KSE завдяки участі в проекті «Case Teaching and Case Study Writing for Public Policy: Training the Trainers» (серпень 2016 р., Львів).

Статистика вимушених переселенців в Україні

Внутрішньо-переміщені особи в Україні (ВПО) – це люди, які були вимушені покинути місця свого постійного проживання в результаті окупації Криму та бойових дій на територіях Донецької та Луганської областей.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та Міністерства соціальної політики, в Україні станом на жовтень 2014 р. кількість вимушених переселенців складала 379 059 осіб, в січні 2015 р. ця цифра сягнула 921 640 осіб, а в червні 2016 р. – 1 785 740 осіб. З них, за приблизними оцінками, 22 000 з Криму та понад 1 700 000 – зі Сходу України. Близько 60% ВПО – це пенсіонери, 23,1% – працездатні особи, 12,8% – діти та 4,1% – неповносправні особи. Із загальної кількості ВПО – понад 1 100 000 жінок. Більшість цих людей мігрували на підконтрольні Україні території Донецької та Луганської областей, а решта – переїхала жити в інші області країни. Найбільшу кількість переселенців прийняли Харківська область, Київська область та м. Київ, Запорізька, Дніпропетровська, Одеська та Полтавська області (понад 75% зареєстрованих ВПО). Найменшу кількість ВПО розселено у Тернопільській, Чернівецькій, Рівненській, Закарпатській, Івано-Франківській та Волинській областях, що свідчить про нерівномірний регіональний розподіл ВПО по Україні, а це призводить до надмірного соціального і адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів вселення.

Україна за кількістю ВПО сьогодні посідає перше місце в Європі та входить до списку країн-лідерів світу (рис.).

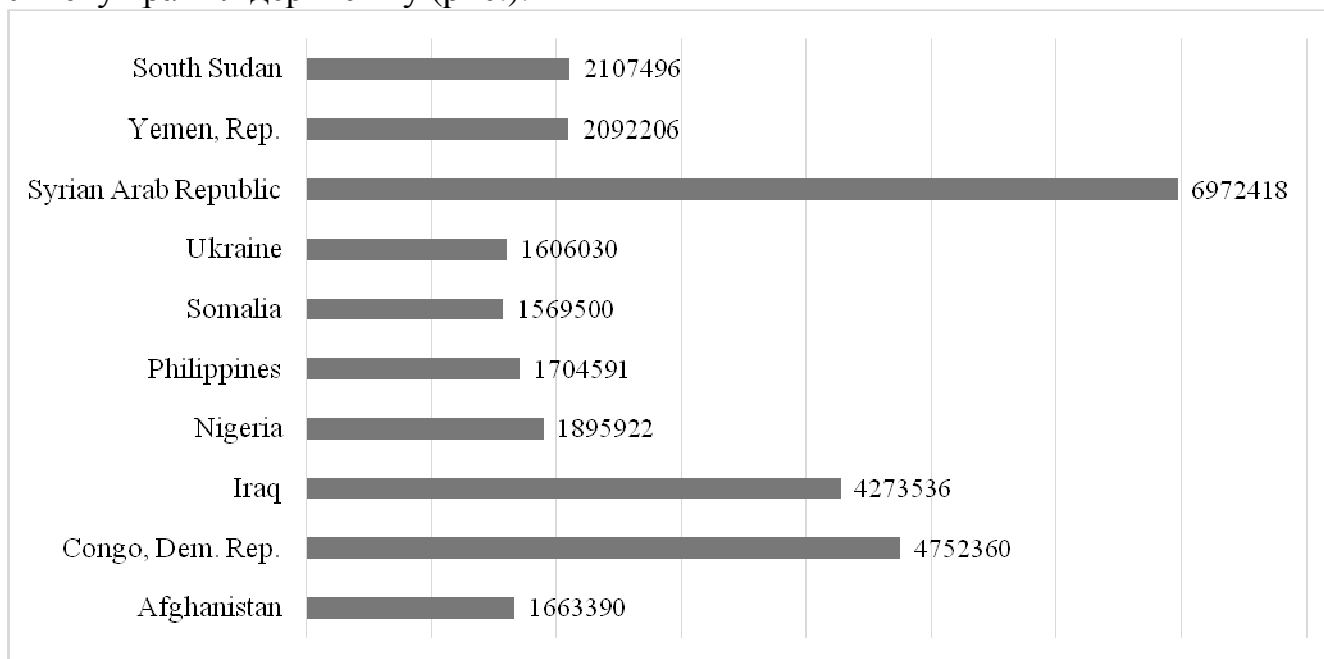

Рис. Топ-10 країн із найбільшою кількістю ВПО (понад 1 млн. осіб), 2017 р.⁵⁴

Через те, що не всі переселенці йдуть офіційно реєструвати свій статус, реальні цифри щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні залишаються невідомими. На допомогу цим людям направлені сили урядових, громадських та міжнародних організацій, які споруджують тимчасові будинки, займаються гуманітарною і юридичною допомогою, сприяють працевлаштуванню та соціальній реабілітації. Не

⁵⁴ Internal Displacement Monitoring Center (IDMC). –Open mode: <http://www.internal-displacement.org/database>

дивлячись на певний прогрес, проблема внутрішньо переміщених осіб в Україні лежить не тільки в практичному, але і в законодавчому полі.

Станом на 1 листопада 2016 р. у м. Миргород зареєстровано 2436 внутрішньо переміщених осіб. Згідно статистичних даних, це друге місто Полтавської області за кількістю внутрішньо переміщених осіб після міста Полтави. Співвідношення внутрішньо переміщених осіб до міського населення складає трохи більше 7% – це найбільший показник серед населених пунктів Полтавської області. Всього в Полтавській області зареєстровано більше 29 тис. внутрішньо переміщених осіб.

Національні та місцеві ініціативи

До війни на окупованій нині території Донбасу проживало понад 3,8 млн осіб. Не менш ніж половина з них були змушені покинути місце свого постійного проживання і переміститися на неокуповану територію України, а також до Російської Федерації. Станом на листопад 2017 р. бойові зіткнення на Донбасі тривають, однак кількість переселенців стабілізувалася порівняно із 2015-2016 рр.

Для нормативного та оперативного врегулювання проблеми ВПО ключові державні інститути – Верховна рада України, Кабінет Міністрів України та Президент України – прийняли ряд законів та постанов, які однак тільки через 6-9 міс. почали діяти, але не мали достатнього ефекту для вирішення проблеми (Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», «Про гуманітарну допомогу», Постанови КМУ «Про облік внутрішньо

переміщених осіб», «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» тощо). Першими кроками стали пошук і надання ВПО житла, далі виділення фінансової допомоги, що виявилось малоефективним засобом. Під тиском громадськості та за підтримки міжнародних партнерів розпочались проекти з адаптації ВПО до потреб територіальних громад, де вони були розселені.

Після настання кризи національна влада планувала розміщення ВПО із переконанням того, що це тимчасове явище і тимчасова проблема. Людей часто розселяли у літніх таборах, санаторіях, у підпорядкованих місцевій владі установах. Тимчасовість затягнулась на місяці, а проблема залишається не вирішеною. Інший шлях розв'язання житлового питання ВПО, обраний урядом – державна допомога на оренду житла. Це дозволило у 2014 та 2015 рр. забезпечити виплату такої допомоги майже 685 тис. сімей внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, в 2015 р. на цю допомогу було витрачено 3,4 млрд грн., у 2016 р. – 2,9 млрд грн.

Державна грошова допомога стала ще одним інструментом для врегулювання ситуації. Кабінет Міністрів України прийнято відповідну постанову, згідно якої відбувалась адресна допомога громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають на території України та переміщуються з тимчасово окупованих територій України, а також районів проведення АТО, які перебувають на обліку в органах соціального захисту громадян. Однак термін

отримання адресної допомоги – не більше, ніж 6 міс. з моменту постановки на облік. Термін може бути продовжений ще на 6 міс., якщо особа, яка цього потребує, звернеться до Міністерства соціальної політики з заявою, в якій обґрунтує необхідність такої допомоги. Розмір грошової допомоги для однієї особи складає⁵⁵:

- для непрацевдатних осіб (пенсіонери, діти, інваліди) – 884 грн (30 євро);
- для інвалідів – 949 грн (32 євро);
- для працевдатних осіб – 442 грн (15 євро).

Загальний розмір допомоги на сім'ю (сума розмірів допомоги для кожного окремого члена сім'ї) не може перевищувати 2400 грн (96 євро) або 3400 гривень, якщо до складу сім'ї входять особи з інвалідністю або діти з інвалідністю. При цьому офіційний прожитковий мінімум на одну людину в Україні у 2015 р. становив 1176 грн (47 євро), 2016 р. – 1399 грн (52 євро), 2017 р. – 1624 грн (54 євро). Таким чином, максимальна сума грошової допомоги на одну сім'ю дорівнює розміру 1,5 прожиткових мінімумів. Очевидно, що такий розмір грошової допомоги є недостатнім, особливо для непрацевдатних осіб.

У квітні 2016 р. було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України⁵⁶, що формує та реалізовує державну політику у сфері відновлення та розбудови миру на постраждалих внаслідок конфлікту територіях та реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Значну допомогу у задоволенні базових потреб ВПО було отримано з боку міжнародних організацій та іноземних держав, зокрема Міжнародна організація з міграції (МОМ) та Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Так, з грудня 2014 до квітня 2015 рр. за фінансової підтримки ЄС МОМ надала одноразову грошову допомогу 23 264 внутрішнім переселенцям у м. Харкові та Харківській області. Проектом були визначені найбільш уразливі групи населення, серед яких інваліди, особи похилого віку, самотні батьки і багатодітні сім'ї, які отримали можливість покрити найбільш нагальні потреби в умовах переселення і зими, такі як купівля медикаментів, теплого одягу, оплата за житло та придбання продуктів харчування.

УВКБ ООН підтримав уряд України і громадські організації в питаннях надання допомоги ВПО, а також безпосередньо надає допомогу найбільш незахищеним категоріям переселенців. Окрім фінансової підтримки УВКБ ООН надало також непродуктивну гуманітарну допомогу для ВПО – одяг, взуття, білизна, зимові набори одягу, ковдри. За підтримки УВКБ ООН було реконструйовано 12 будівель для компактного проживання переселенців. У 2014 р. з боку УВКБ ООН діяла програма грантової допомоги для ВПО, що включає малі бізнес-гранти та гранти на облаштування житла. Програма передбачала видачу 85 грантів на загальну суму 198 тис. доларів.

Сьогодні активно до справи допомоги переселенцям в питаннях самозайнятості та мікропідприємництва долучилися, крім МОМ, Агентство у справах біженців

⁵⁵ Постанова КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 1.10.2014 р. №505 зі змінами і доповненнями від 13.09.2017 №689.

⁵⁶ <http://mtot.gov.ua/category/pro-ministerstvo>.

ООН, а також різноманітні грантові ініціативи, що фінансуються урядами Японії, Швейцарії, Данії, Чехії тощо.

Програми міжнародних донорів для ВПО⁵⁷:

1. Програма Датської ради по справам біженців за фінансової підтримки Швейцарського агентства розвитку і співробітництва та Департаменту міжнародного розвитку Великобританії. Розрахована на фінансування бізнес-ідей для підприємців Донецької, Луганської, Запорізької та Дніпропетровської області (сума гранту від \$300 до \$1000).

2. Гранти Чеської недержавної гуманітарної організації «Людина в біді» для створення робочих місць на території Донецької області. Розмір гранту залежить від кількості створених робочих місць і становить 26 тис. грн за кожне із них. Максимальна сума гранту – 130 тис. грн.

3. Програма агентства ООН з питань міграції (ІОМ) для ВПО з Донецької та Луганської областей, Криму, які проживають в усіх регіонах України. Вік – 18-60 років. Гранти видаються для підтримки самозайнятих та розвитку мікропідприємництва. Тренінг: бізнес- планування, облік, податки, маркетинг, менеджмент, індивідуальні консультації у формуванні бізнес-плану та захист бізнес-плану, за результатами чого приймається рішення про виділення гранту. Розмір: 1) група «Самозайнятість» – обладнання вартістю до €650; 2) група «Мікропідприємництво» – обладнання вартістю до €2500.

4. Гранти від Крим. SOS і Агентства ООН у справах біженців (UNHCR) для груп, організацій та ініціатив, що мають чітко організовану структуру (мінімум 3 особи, з яких мінімум 50% – переселенці) та працюють у сфері захисту прав ВПО. Напрямки роботи: 1) інтеграція і побудова діалогу між переселенцями та місцевими громадами; 2) захист прав переселенців; 3) укріплення ініціатив і спільнот ВПО; 4) надання допомоги жінкам для розв'язання проблем гендерно-зумовленого насильства, а також захист людей з інвалідністю та інших соціально вразливих груп населення; 5) покращення / створення інфраструктурних соціальних об'єктів для сумісного використання ВПО та місцевими громадами. Бюджет – до 25 тис. грн, некомерційний, недискримінаційний та неполітичний характер проекту, зорієнтований на розв'язання проблем ВПО.

Наслідки та проблеми впливу політик на ВПО

Відповідно до соціологічних досліджень, практично для всіх переселенців ситуація видавалася абсурдною, такою, що не триватиме довго. Тому і виїзд за межі окупованої території сприймався як тимчасовий. В цілому було декілька траєкторій переселення: 1) переселені у складі організованого колективу (підгрупи: підприємство, установа, релігійна громада, регулярні війська тощо); 2) переселені індивідуально чи у складі сім'ї.

Серед найбільш комфортних траєкторій – переведення працівників певних установ чи компаній у інші регіони України. Інші приклади «м'якої» траєкторії переселення – це переселення деяких національних чи релігійних меншин (протестантів, Свідків Єгови тощо). У таких випадках переселенці отримують допомогу від національно-культурних товариств чи релігійних спільнот у вигляді безкоштовного (або оплачуваного спільнотами) житла, предметів побуту, фінансової допомоги. Остання траєкторія – це траєкторія втечі, яка ставить перед переселеними особами гостру проблему пошуку житла, праці та встановлення нових соціальних контактів.

Проблема довіри: до введення фінансової допомоги переміщеним особам більшість людей воліла офіційно не реєструватися та не отримувати статус переселенця. Офіційним поясненням була самотійність, здатність вирішити свої проблеми самотужки. Прихований мотив (виявлений поза межами запису) – страх і брак довіри через незнання, як ті списки будуть використані та з якою метою. Важкий матеріальний стан та введення матеріальної допомоги, а також розуміння

⁵⁷ <http://krymsos.com>; <http://www.iom.org.ua>; <http://www.helpfordonbass.org>.

того, що довідка переселенця перетворюється фактично на єдиний чинний документ, що надає певні можливості в місці переселення (відвідування лікарні, зарахування до дитячого садка, школи, перспективи працевлаштування тощо) змусили більшість людей зареєструватися.

Загалом процес переселення по всій території країни проходить без істотних соціальних чи міжетнічних конфліктів, проте призводить до соціальної ізоляції переміщених осіб та необхідності додаткової культурної та соціальної адаптації (у деяких регіонах України вираженої сильніше, у деяких слабше). Переселення має в основному характер індивідуальних траєкторій переміщення, ніж організований груповий. Відповідно, основну роль у процесі переселення відіграють власні соціальні та інституційні контакти переміщених осіб. У ситуації браку таких контактів, першочергова відповідальність лягає на волонтерські організації. Держава у процесі переселення відіграє другорядну роль.

Міжнародний досвід (Грузія та Азербайджан)

Грузія. За останні 25 років Грузія пережила дві потужні хвилі внутрішнього переміщення, перша з них була спричинена збройними зіткненнями у Абхазії та Південній Осетії на початку 1990-х рр., друга – війною у Південній Осетії 2008 р.

На сьогодні в Грузії зареєстровано 259 247 ВПО, що складає близько 7% населення країни. Відповідальним органом є Міністерство у справах осіб, вимушено переміщених з окупованих територій, біженців та розселення. Чинне законодавство гарантує права ВПО на соціальне забезпечення, отримання допомоги, адекватне житло, майнові права тощо. Якщо реституція житла та іншого майна неможлива, ВПО можуть отримати альтернативне житло рівнозначної вартості або компенсацію втрат. У 2009 р. встановлено порядок передачі ВПО у приватну власність житлової площі в колективних центрах, пустих приміщеннях та нових багатоквартирних будинках. Державна власність передається за символічну ціну 1 ларі. ВПО звільняються від сплати податку на передану власність та отримані компенсації.

У 2007 р. було затверджено Державну стратегію щодо внутрішньо переміщених осіб, яка була скоригована у 2008 р., коли стало зрозуміло, що через війну з Росією повернення відкладається на невизначену перспективу. Стратегія пропонує довготермінові рішення для адаптації ВПО, включаючи надання постійного житла, сприяння зайнятості та заходи, спрямовані на інтеграцію в місцевих громадах.

У 2013 р. Урядом Грузії було створено Агенцію з питань зайнятості ВПО, яка діє у партнерстві з державними структурами та міжнародними донорами, включаючи Європейський союз, Датську раду з питань біженців тощо. Агенція постійно оголошує конкурси для місцевих ГО на реалізацію програми зайнятості, що включає надання ваучерів на закупівлю необхідних матеріалів та обладнання для сільськогосподарських підприємств, а також розвиток самозайнятості та малого бізнесу серед ВПО.

Азербайджан. Воєнні дії у Нагірному Карабасі спричинили вимушені переселення в Азербайджані ще в останні роки існування СРСР. Загальна чисельність ВПО становить близько 600 тис. осіб (7% населення країни).

Згідно чинного законодавства країни, ВПО гарантовано надання тимчасового місця проживання, медичне обслуговування та надання лікарських препаратів,

першочергове розміщення в спеціальних соціальних установах людей з інвалідністю та літнього віку, отримання матеріальної допомоги. При переселенні на постійне місце проживання ВПО компенсуються витрати переїзду. Вони можуть отримати безпроцентний кредит на 10 років, земельну ділянку у користування, при самостійній купівлі житла звільняються від нотаріального мита.

ВПО надається сприяння в працевлаштуванні, у разі перекваліфікації на час навчання виплачується середня заробітна плата за новою спеціальністю. В державних установах та організаціях встановлені квоти для працевлаштування ВПО. У разі скорочення штатів вони користуються переважним правом залишитися на посаді. Підприємцям з числа ВПО надаються пільгові кредити. Пенсії ВПО нараховуються й за відсутності документів, що підтверджують стаж роботи та розмір заробітної плати. Законодавство звільняє ВПО від сплати податку на доходи і державних мит при видачі посвідчення особи та водійських прав.

Центральним органом влади є Державний комітет у справах біженців та ВПО. Голова Комітету є водночас віце-прем'єр міністром Азербайджану. Координуючу функцію покладено на Департамент з питань біженців, ВПО, міграції та роботи з міжнародними організаціями, утворений в структурі Кабінету міністрів. У 2004 р. була прийнята Державна програма з покращання житлових умов і підвищення рівня зайнятості біженців та ВПО. Загальна сума витрат на її фінансування становить 3% державного бюджету, що є найвищим показником у світі.

Миргород та його історія

Миргород – місто обласного значення Полтавської області з населенням 42,6 тис. чоловік, 2,4 тис. із яких становлять переселенці (2016 р.). Місто розташоване за 105 км від Полтави на березі річки Хорол.

Дослідники старовини висловлюють припущення, що Миргород було засновано у XII-XIII століттях за часів Київської Русі як сторожовий пункт східної окраїни давньоруської держави. Він був зручним місцем для ведення мирних переговорів між сусідніми народами і племенами, звідки й походить його назва.

Історія Миргорода тісно пов'язана з становленням українського козацтва. Миргородські козаки брали активну участь у визвольній боротьбі українського народу проти чужоземних поневолювачів. Миргородський козачий полк був одним із найбільш боєздатних і стійких у війську Богдана Хмельницького під час визвольної війни 1648-1654 рр.

У 1695 році миргородські козаки у складі війська російського царя Петра I штурмували фортецю Азов, Тамань та інші укріплення турків. З відновленням гетьманства у 1727 році миргородського полковника Данила Апостола було обрано гетьманом Лівобережної України.

У 1802 році Миргород став повітовим містом новоутвореної Полтавської губернії. Під час Вітчизняної війни 1812 року миргородці брали активну участь у боротьбі з наполеонівськими загарбниками. У тому ж році для забезпечення міста питною водою пробрили свердловину, з якої вдарив фонтан води, яку було ретельно досліджено. І вже у 1817 р. у міській лазні відкривається ванне відділення на п'ять місць, що стало початком Миргородського курорту.

Сьогодні Миргород – один з найвідоміших курортів України, який об'єднує санаторії, в бюветах яких подають мінеральну воду безпосередньо з джерел. У Миргороді розташовано 8 закладів санаторно-курортного типу. 6 вересня 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон “Про оголошення природних територій міста Миргорода курортом державного значення” і тому перспективи розвитку міста базуються на пріоритетах екологічної безпеки виробництва, збереження унікальної території, відновлення порушених господарською діяльністю ландшафтів, запобігання виникненню техногенних катастроф, забезпечення екологічної стабільності. Пріоритетним для міста є розвиток екологічно орієнтованого бізнесу, а саме: виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування з використанням екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій, туризм, санаторно-курортна справа, екскурсійна діяльність, сфера послуг. 25 квітня 2012 року набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України №333 “Про затвердження режиму округу і зон санітарної охорони курорту “Миргород”. Розроблена і діє Комплексна програма “Розвиток Миргорода – курорту державного значення до 2020 року”.

В місті функціонують кілька потужних підприємств. Так, ПАТ “Миргородський завод мінеральних вод” спеціалізується на випуску мінеральної води “Миргородська”, питної води, столової газованої та ароматизованої питної фреш-актив води. Саме на ПАТ “Миргородський завод мінеральних вод” розливається кожна шоста пляшка мінеральних вод України. Також у місті працюють ТОВ “Миргородський елеватор”, МП “Контакт”, ПАТ “Армапром”, ТДВ “Миргородський хлібозавод”.

Мер Миргороду

Міський голова Миргороду опинився у складному становищі. Переселенці почали прибувати до міста з березня 2014 р. – спочатку дві родини з АР Крим, потім, у квітні, – родини зі Слов'янська, Краматорська, Донецька, Луганська, найбільш масовий приїзд людей відбувався влітку 2014 р. До кінця 2014 р. до Миргороду щомісяця прибувало від 30 до 100 людей. Потім кількість новоприбулих ВПО почала зменшувалась, але і до сьогодні є мешканці Донбасу, які обирають Миргород для себе як нове місце проживання.

Мер міста так описує ситуацію, що склалась навесні 2014 р.:

“Не було проблем основних чи другорядних, людський біль та страх за життя вигнали людей із рідних домівок і проблеми у них були однакові і однаково важливі – житло, їжа, медичне обслуговування. Далі – закінчилось літо, актуальним стало питання теплого одягу та взуття, а згодом із прийняттям документів, що на державному рівні затверджують права внутрішньо переміщених людей із Донецької та Луганської областей, постали питання із оформленням документів, виплат. Миргород – місто-курорт, місцеві мешканці звикли до нових людей, а коли люди ще й потребують допомоги, ділити їх на «ваших і наших» у Миргороді не стали”.

Розвиненої інфраструктури міста (школи, дитсадки, лікарні, санаторії) виявилось недостатньо для того, щоб прийняти прибулих. Держава не була готовою до нових викликів, допомоги потребували не тільки ВПО, але й органи місцевого самоврядування. Спочатку до процесу інтеграції ВПО до територіальної громади долучились небайдужі жителі міста і підприємці. На наступному етапі було залучено фінансову допомогу Програми розвитку ООН в Україні, що дозволило

Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Миргородської міської ради (далі – Центр) спільно з соціальними партнерами реалізувати ряд ефективних проектів.

Сергій Соломаха, міський голова Миргороду:

“Можу сказати, що байдужих не було, на всі наші звернення ми отримували відгук. Коли було вже певним чином організовано процес надання первинної допомоги, стало зрозуміло, що потрібно у першу чергу, почали пропонувати свою допомогу і прості люди, і організації. Діючи інтуїтивно, серцем, було зроблено велику справу. Було важливо зрозуміти, що ми – громадяни однієї держави, а все інше в нас спільне – свята, діти, пісні, проблеми і радощі”.

Процес інтеграції ВПО до життя міста пройшов непомітно і для місцевих, і для прибулих. Перш за все, завдяки злагодженій роботі ВПО, місцевої громади та органів місцевого самоврядування. Так Миргород став першим містом в Україні, де було започатковано реалізацію проектів з працевлаштування ВПО.

ВПО потребували допомоги у працевлаштуванні, пошуку житла, отриманні медичних послуг і гуманітарної допомоги. Головними проблемами були відсутність робочих місць і соціального житла. Високих результатів у їх вирішенні було досягнуто внаслідок реалізації чотирьох проектів, що отримали фінансову підтримку міжнародних фондів.

8 ВПО було працевлаштовано на посади соціальних працівників Центру на виконання Партнерської Грантової угоди № 2015/358-673 з реалізації Проекту Європейського Союзу «Полтавська область для внутрішньо переміщених осіб». За іншою програмою, ВПО пройшли перенавчання і здобули нову професію, близько 10 людей відкрили власну справу. Це – магазин дитячого одягу, розважальний центр для дітей і дорослих, виробництво ексклюзивних кондитерських виробів, вантажоперевезення. 5 ВПО було працевлаштовано на посади соціальних працівників Центру. Проект було реалізовано за фінансової підтримки ПРООН (співфінансування з міського бюджету було здійснено у розмірі 25%). Це були переселенці з високим потенціалом, які займали ключові посади на окупованих територіях, пройшли нелегкий шлях переселенця і вирішили не зупинятися на досягнутому.

Так було створено Єдиний центр надання допомоги внутрішньо переміщеним особам (далі – ЄЦНДВПО), який отримав фінансування за результатами конкурсу грантів «Впровадження підходу «кейс-менеджменту» у роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в громадських та державних установах» в рамках проекту ПРООН «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні».

Створення ЄЦНДВПО отримало відзнаку на рівні Міністерства соціальної політики, його безумовно можна назвати кращою практикою, реалізованою у м. Миргород з інтеграції ВПО до життя місцевої громади. Метою ЄЦНДВПО є координація дій органів місцевої влади, організацій і установ в наданні комплексної допомоги ВПО з використання підходу кейс-менеджмент у своїй роботі. Так ВПО отримали можливість звернутись в єдине місце за допомогою у вирішенні проблем, з якими вона стикнулася, прибувши на нове місце проживання. Фахівцями ЄЦНДВПО було розроблено програмне забезпечення, яке надає можливість вести Єдиний реєстр ВПО міста Миргород, вносити зміни, позначати, яку саме допомогу було надано, проводити моніторинг.

За період роботи до ЄЦНДВПО, за допомогою звернулися 1327 осіб, на телефон «Гарячої лінії» зателефонували та отримали консультацію 964 ВПО. Співробітниця ЄЦНДВПО зазначає:

“Людям дуже зручно звертатися в одне єдине місце, де їх почують і нададуть допомогу. Корисні заходи, які провели наші кейс-менеджери – це заходи із соціальної згуртованості, що допомогли ВПО інтегруватися в громаду міста та відчутти себе важливими членами цієї громади”.

Найчастіше до ЄЦНДВПО громадяни звертались за гуманітарною допомогою. Так фахівці Єдиного центру налагодили тісну співпрацю з Полтавською благодійною організацією «Спілка самаритян», з товариством «Червоного Хреста» і БО «Оазіс».

Однак залишається і ряд нереалізованих планів. Наприклад, щодо розробки програмного забезпечення з метою інформування ВПО про наявність вакансій; створення дитячих гуртків і гуртків для літніх людей; проведення різних майстер-класів за участі ВПО. На сьогодні спливає час фінансування ЄЦДВПО, і ВПО у місті Миргород ризикують залишитись без підтримки з боку органів місцевого самоврядування. Однак співробітники ЄЦДВПО роблять усе можливе, що від них залежить, щоб організація розпочала свою самостійну роботу на базі Центру.

Серед людей, що обрали Миргород, багато талановитих особистостей, успішних підприємців та майстрів своєї справи, які віднайшли своє місце і налагодили життя. На сьогодні напруження у громаді не існує. Мер міста Сергій Соломаха зазначає:

“Багато хто із переселенців був у мене на прийомі особисто, люди не тільки скаржилися та просили, вони приходили із словами подяки за той прийом, що вони отримали у нашому місті. Населення Миргороду збільшилось на дві з половиною тисячі людей, залишились ті, хто свідомо обрав Миргород і хоче тут жити, а для нас це цінний потенціал для розвитку та самореалізації”.

Однак термін дії програм фінансової підтримки багатьох зарубіжних донорських ініціатив добігає кінця, і постають питання:

- Чи не залишаться ВПО сам-на-сам зі своїми проблемами?
- Чи здатні органи місцевого самоврядування продовжити підтримку ВПО за власний кошт?
- Чи дійсно місцева громада зацікавлена у інтеграції ВПО до економічного, політичного і соціального життя міста, або ВПО будуть змушені покинути Миргород?
- Наскільки ефективною є політика інтеграції ВПО у життя приймаючих громад, зважаючи на міжнародний досвід у цій сфері?
- Що уряд і відповідне Міністерство можуть зробити у різних сферах публічної політики для кращої адаптації ВПО, розв'язанні проблем, пов'язаних з освітою, зайнятістю, житлом тощо.

Чого вартий аукціон ProZorro?⁵⁸ What is the auction ProZorro worth?

25 березня 2017 р. в КШЕ відбувся експеримент, проведений професором Жан Карло Спаньйолю (*Stockholm School of Economics, University of Rome Tor Vergata*) та слухачами «Програми професіоналізації закупівель» при КШЕ. Зміст експерименту полягав у висвітленні особливостей і переваг аукціону *ProZorro* порівняно із іншими часто застосовуваними аукціонами.

Професор запропонував аудиторії з 50 людей, всі з яких працюють в сфері публічних закупівель, взяти участь в торгах за лот – невеликий мішечок з українськими копійками. Точна кількість копійок в мішечку невідома, кожен учасник мав можливість зважити мішечок в руці і самостійно «прикинути» вартість монет. Учасники не обговорювали вартість лоту між собою.

Після цього було проведено 3 аукціони:

- 1) закритий (*blind auction*) одноетапний аукціон;
- 2) англійський аукціон;
- 3) двоетапний аукціон (скорочена версія аукціону *ProZorro*).

Результати експерименту наведені в табл.

	Закритий аукціон	Англійський аукціон	Двоетапний аукціон	
			I етап	II етап
Найбільша ставка	300	57	120	171
Друга за величиною ставка	180	-	100	170
Найменша ставка	0	-	0	10
Медіанна ставка	64	-	42	64
Середня ставка	41	-	29	45

Особливості закритого одноетапного аукціону

Закритий одноетапний аукціон полягає в тому, що всі учасники одночасно здають свої ставки організаторові. Жоден учасник аукціону не знає ставки інших осіб. Перемогу здобуває учасник з найвищою ставкою.

Цей тип аукціону забезпечив найвищу ціну порівняно з іншими двома аукціонами – 300 грн. за лот (в контексті закупівельного аукціону це означало б найбільшу економію). Навіть друга за величиною ставка – 180 грн. у три рази більша за максимальну ставку англійського та на 5% більша за максимальну ставку двоетапного аукціону (рис.).

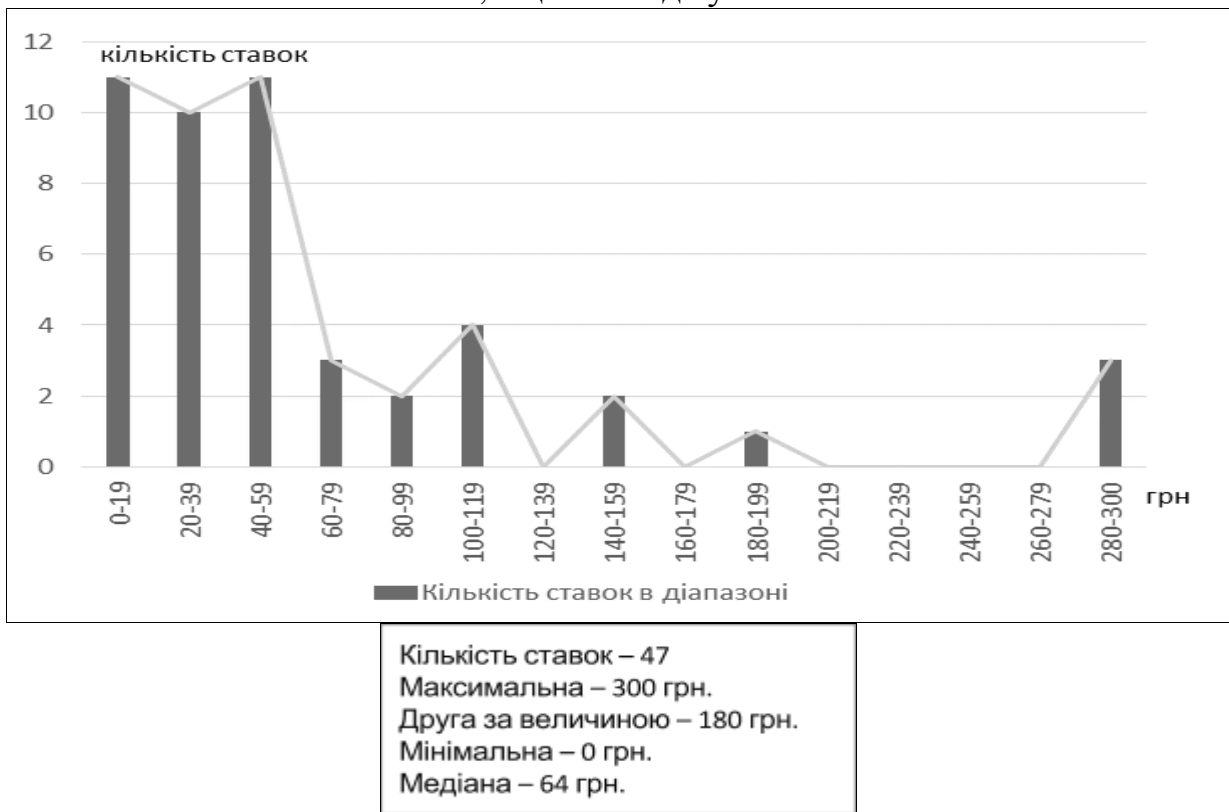
Особливості англійського аукціону

Англійський аукціон – динамічний аукціон з необмеженою кількістю раундів. Учасники по-черзі, в довільному порядку підвищують вартість лоту. Після того, як ніхто не захоче далі збільшувати ціну лоту, учасник, що запропонував найбільшу

⁵⁸ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі публікації результатів експерименту, проведеного 25.03.2017 р. у Київській школі економіки: Степанюк О. Чого вартий аукціон ProZorro? Результати експерименту. –Open mode: <http://cep.kse.org.ua/article/choho-vartyy-auktsion-prozorro-Rezultaty-eksperymentu/index.html>.

вартість, виграє.

При проведенні англійського аукціону, учасники розраховують на необмежену кількість раундів, тому вони не поспішають називати ціну, близьку до своєї реальної оцінки лоту. Вони починають обережно і «приглядаються» до ставок інших учасників. Як наслідок, відбувається обмін інформацією між учасниками аукціону і фінальна ціна набагато ближча до середньої оцінки лоту всіма учасниками, ніж при закритому аукціоні. Можна сказати, що найбільш оптимістичні учасники бачать ставки своїх песимістичних колег, а це охолоджує їх запал.

Рис. Розподіл ставок в закритому одноетапному аукціоні

За результатами аукціону, мішечок оцінили у 57 грн., що є дуже близько до медіанної ставки при закритому аукціоні – 64 грн.

Особливості двоетапного аукціону

Двоетапний аукціон (скорочена версія аукціону *ProZorro*) проводиться у два етапи: спочатку проводиться закритий раунд, коли всі учасники одночасно здають організатору свою початкову пропозицію, а після цього всі учасники «ходять» по черзі, починаючи від учасника з найслабшою пропозицією. Учасник, який запропонує найбільшу ціну в цьому раунді, оголошується переможцем.

Двоетапний аукціон (як і аукціон *ProZorro*) є гібридом між закритим та англійським аукціоном. З одного боку, учасники мають можливість порівняти свою ставку зі ставкою суперника, з іншого боку є фінальний раунд, після якого уже не можна її змінювати. Одна зі стратегій, яку може використовувати учасник в аукціоні зі скінченою кількістю етапів називається «змія в траві» – під час попередніх етапів потрібно намагатися виказати якомога менше інформації конкурентам і різко збільшити ціну в останньому раунді. Якщо більшість учасників аукціону використовують цю стратегію, то обміну інформацією не відбувається. В такому

випадку результат двоетапного аукціону (як і аукціону *ProZorro*) має бути еквівалентним до результату закритого одноетапного аукціону.

Кількість ставок – 36
 Максимальна – 120 грн.
 Друга за величиною – 100 грн.
 Мінімальна – 0 грн.
 Медіана – 29 грн.

Рис. Розподіл ставок на першому, закритому етапі двоетапного аукціону

Кількість ставок – 36
 Максимальна – 171 грн.
 Друга за величиною – 170 грн.
 Мінімальна – 10 грн.
 Медіана – 50 грн.

Рис. Розподіл ставок на другому, фінальному етапі двоетапного аукціону

Перед початком аукціону, професор Жан Карло Спаньйола продемонстрував учасникам новий мішечок з монетами. Насправді в ньому була така ж кількість

копійок, як і в попередньому, але учасники про це не знали. Це було зроблено, щоб інформація з попередніх аукціонів не впливала на рішення учасників⁵⁹.

Гіпотеза про еквівалентність закритого одноетапного та двоетапного аукціонів частково підтвердилася в ході проведеного експерименту. За підсумками другого етапу, виграла ставка у 171 грн. Це на 43% менше за результат закритого аукціону, але практично ідентично другій за величиною ставці закритого аукціону – 180 грн.

Різниця між результатами двоетапного та закритого аукціонів може бути пояснена тим, що під час двоетапного аукціону все-таки відбувається обмін інформацією, хоча і в меншій мірі ніж при англійському аукціоні. Справа в тому, що в двоетапному аукціоні ставки в попередніх раундах визначають в якому порядку учасники роблять ставки в фінальному раунді. Учасник з найменшою ставкою «ходить» першим, учасник з найбільшою – останнім. Тобто останній учасник бачить фінальні ставки всіх інших учасників і може відповідно скоригувати свою пропозицію⁶⁰. Це дуже вигідно, учасник зацікавлений якщо не ходити останнім, то принаймні бути десь посередині, щоб мати можливість виграти і при цьому не надто завищити ціну лоту. Таким чином учасникам не вигідно повністю покладатися на стратегію «змія в траві».

P.S. Реальна вартість копійок в мішечку була 25 грн.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Порівняйте закритий та англійський аукціони. Коли варто використовувати кожен із них? Які небезпеки містить кожен із них? В чому зміст картельної змови і за якого типу аукціонів вона є можливою? Чи актуально це для України?

2. Наскільки ефективний механізм аукціону *ProZorro*? Чи забезпечує він максимальну економію бюджетних коштів? Чи запобігає він створенню картелів? Чи забезпечує реалістичну ціну виконання контракту? Чи є кращі альтернативи?

3. Оскільки реформа публічних закупівель *ProZorro* створювалась після Революції Гідності, то яка мета і цілі були задекларовані? Які цілі були в бізнесу, держави і громадськості? Чи можна вже говорити про перші досягнення політики реформування публічних закупівель?

4. Розгляньте ЗУ «Про публічні закупівлі», продискутуйте як прийняття нового закону вплинуло на реформування системи публічних закупівель в Україні в контексті підвищення конкуренції та зниження корупції.

5. Оскільки система *ProZorro* використовує комерційні онлайн-майданчики для реєстрації та підключення користувачів та організаторів (ПриватМаркет, *SmartTender.biz*, *Zakupki.prom.ua*, Держзакупівлі онлайн, Українська універсальна біржа, *E-Tender*, *Brizol.net*, *Newtend*, *Public Bid*), проаналізуйте її роботу в координатах моделі публічно-приватного партнерства.

6. Оскільки *ProZorro* не фінансується із державного бюджету, проаналізуйте джерела ресурсного забезпечення системи, а також основні фактори успіху, завдяки яким у 2015 р. вона стала найкращою реформою за результатами опитування,

⁵⁹ За припущенням професора аукціони з обмеженою та необмеженою кількістю етапів суттєво відрізняються. В свою чергу, аукціони з обмеженою кількістю етапів дають приблизно однаковий результат (якщо кількість етапів це єдина різниця між ними). Тому результат двоетапного аукціону повинен бути подібним до результату аукціону прийнятого в українських публічних закупівлях.

⁶⁰ Аукціон *ProZorro* – це аукціон на пониження, тому послідовність ходів в ньому протилежна: учасник, що запропонував найменшу ціну, «ходить» останнім.

проведеного Національною Радою Реформ, отримала статус *show-case* як винятковий приклад електронізації публічних закупівель від *EBRD* та *Open Contracting Partnership*, а у 2016 р. – отримала нагороду *World Procurement Award* як краща електронна система держзакупівель.

7. Оцініть зміну культури публічних закупівель в Україні із появою системи *ProZorro*. На основі аналізу даних сайту *ProZorro*, проаналізуйте особливості державних закупівель у двох областях України (на власний вибір) за 2017 р.

Для виконання завдання використовуйте інформацію із сайтів:

- <http://www.ukrstat.gov.ua>.

- <https://prozorro.gov.ua>.

- Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 р. №922-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.

Політика захисту вітчизняного виробника: перемога чи зрада?⁶¹ Protectionist policy for domestic producer: victory or betrayal?

14.11.2017 р. Проект Закону №7206 «Купуй українське, плати українцям», розроблений групою з 31-го депутата на чолі з О. Ляшком та В. Галасюком, був включений до порядку денного сьомої сесії Верховної Ради. Це рішення підтримало 228 депутатів. За внесення законопроекту до порядку денного проголосували представники кожної депутатської фракції та групи, і жоден депутат не проголосував проти.

Згідно із пояснювальною запискою, ціллю законопроекту є зміна правил проведення публічних закупівель для стимулювання розвитку вітчизняної промисловості та підприємництва. Для цього пропонується використовувати

⁶¹ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі THEU та KSE на основі: Шаповал Н., Степанюк О., Ковальчук А., Меметова І., Грибановський О., Терещенко О. Вовк в овечій шкурі: 7 неприємних сюрпризів законопроекту «Купуй українське». –Open mode: <http://cep.kse.org.ua/article/7-nepriyemnykh-syurpryziv-zakonoproektu-kupuuy-ukrayinske/index.html>.

показник локалізації в якості найважливішої складової нецінових критеріїв. Вага критерію місцевої складової буде коливатися в межах 20-30% приведеної ціни, що забезпечить вітчизняному виробнику перемогу навіть у випадку, якщо його товар на 43% дорожчий за аналогічний товар конкурента. Тобто за інших рівних умов, переможцем торгів буде не той, хто запропонував найнижчу ціну, а той, хто зміг підтвердити місцеву складову товару або послуги.

Автори законопроекту апелюють до кількох ключових переваг нового закону:

1. Наближення української системи публічних закупівель до кращої світової практики, у т.ч. з урахуванням єродирективи Directive 2014/25/EU. Так, стаття 85 директиви дозволяє надавати 3%-ві преференції відносно конкурентів (частина 3), що походять з країн, з якими в ЄС немає угод про конкурентний доступ виробників ЄС до цих країн (частина 1).

2. Використання механізму публічних закупівель як засобу стимулювання розвитку вітчизняної промисловості та підприємництва.

3. Стимулювання іноземних виробників до перенесення виробництва в Україну.

Поміркуйте над наступними питаннями:

1. Проаналізуйте цю ініціативу, використовуючи *SWOT*-аналіз.

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	<i>Strengths</i> (сильні сторони)	<i>Weaknesses</i> (слабкі сторони)
	-	-
	-	-
	-	-
Зовнішнє середовище	<i>Opportunities</i> (можливості)	<i>Threats</i> (загрози)
	-	-
	-	-
	-	-

2. Обґрунтуйте цю політику ініціативу з т.з. конкурентного та олігархічного типу економічного розвитку на перспективу.

3. П. Шеремета назвав цю ініціативу «типовим прикладом патерналізму-популізму-протекціонізму у стилі Маркса-Леніна-Райнерта». Як ви прокоментуєте цю думку?

4. Наскільки ця ініціатива узгоджується із політикою євроінтеграції України та угодою *WTO GPA*⁶²?

⁶² Revised Agreement on Government Procurement. –Open mode: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/rev-gpr-94_01_e.htm.

Це вони винайшли математику⁶³

They invented mathematics

Прочитайте запропоновану літературу по кейсу щодо фінансово-економічної кризи в Греції 2008 р. Дайте розгорнуті відповіді на такі питання:

1. Які причини сприяли розгортанню в Греції боргової кризи? В чому виявилися головні «провали» політики грецького уряду?

2. Яким чином взаємопов'язані політика і релігія в Греції? Чи це обертається для країни? В чому особливості непотизму (кумівства) по-грецьки? Порівняйте із Україною.

3. Які причини недотримання податкового законодавства в країні? Яким чином уряд намагався мінімізувати суб'єктивний вплив чиновників для перевірки добробуту громадян з використанням сучасних технологій? Як на це відреагували індивіди? Чим це можна пояснити?

4. В чому причина того, що державні службовці виявились найбільшою групою тиску на уряд проти режиму жорсткої економії? Чим загрожує Греції «загравання з електоратом»?

5. В чому причина того, що грецькі монахи виявились кращими управлінцями, ніж урядовці? Проаналізуйте вплив монахів на політиків у зв'язку із обміном неліквідного озера на ліквідні державні землі та майно, проведіть паралелі з українською економікою.

6. Які дійові особи публічної політики спричинили кризу, що виникла в Греції?

Для виконання завдання використайте такі ресурси:

1. Льюїс М. Бумеранг. Как из развитой страны превратиться в страну третьего мира. –М.: Альпина Паблишер, 2013. –246 с. (Часть 2. Это они изобрели математику)

2. Історія кризи в Греції: шість років страждань нанівець // <http://ua.112.ua/statji/istoriia-kryzy-v-hretsii-shist-rokiv-strazhdan-nanivets-242470.html>.

3. Греческий парадокс. «Нет» на референдуме повышает шансы страны остаться в еврозоне // <https://www.bfm.ru/news/297217>.

4. Барсуков В. Что такое долговой кризис в Греции: его причины и последствия // <http://www.weltrade.ru/analytics/articles/52315>.

Для більш глибокого розуміння проблеми варто подивитись фільм 2015 р. «Гра на пониження» (http://kinogo-2016.net/836-igra_na-ponizhenie-smotret-online-hd.html).

⁶³ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ на основі: Льюїс М. Бумеранг. Как из развитой страны превратиться в страну третьего мира. –М.: Альпина Паблишер, 2013. –246 с.

Непотизм і політика (приклад Ісландії-2)⁶⁴ Nepotism and politics (Iceland case-2)

Прочитайте запропоновану літературу по кейсу щодо фінансово-економічних потрясінь в Ісландії 2008-2010 рр. (на продовження кейсу «Уолл-Стріт в тундрі»). Дайте розгорнуті відповіді на такі питання:

1. У чому полягали головні причини боргової кризи Ісландії? В чому проявлялась одночасна дія валютної, банківської та платіжної криз?

2. Як вплинув непотизм (кумівство) ісландців на специфіку ведення бізнесу і чим це для них обернулось? Які особливості узурпації влади в країні і чи можна провести аналогію із Україною?

3. Що таке «любовні листи» по-ісландськи і як їх використання вплинуло на фінансово-економічну ситуацію в банківській сфері?

4. Якими вигодами для ісландців обернулась т.з. «приватизація рибного промислу» і квотування вилову риби? До якого типу благ відносяться рибні запаси і чому вони не приносили достатнього рівня добробуту рибалкам до запровадження системи квотування?

5. Яку політику проводив уряд Ісландії для виходу із фінансово-економічної кризи? В чому полягали особливості референдуму в країні у 2010 р.? Чи можна приклад Ісландії використати для ефективного розвитку України? В яких напрямках?

6. Які дійові особи публічної політики спричинили кризу, що виникла в Ісландії?

Для виконання завдання використайте такі ресурси:

1. Льюис М. Бумеранг. Как из развитой страны превратиться в страну третьего мира. –М.: Альпина Паблишер, 2013. –246 с. (Часть 1. Уолл-Стрит в тундре)

2. Вейд Р., Сігургейсдохір С. Уроки Ісландії // <http://commons.com.ua/uk/uroki-islandiyi>.

3. Щегельська М. Ісландія. Історія однієї кризи // <http://cyberbrains.org.ua/uk/islandiya-istoriya-odnijeji-kryzy>.

4. Щегельська М. Ісландія. Історія одного виходу із фінансової кризи // <http://cyberbrains.org.ua/uk/islandiya-istoriya-odnoho-vyrodu-iz-finansovoji-kryzy>.

Для більш глибокого розуміння проблеми варто подивитись фільм 2015 р. «Гра на пониження» (http://kinogo-2016.net/836-igra_na-ponizhenie-smotret-online-hd.html)

⁶⁴ Кейс розроблений д.е.н., проф. Длугопольським О.В. для використання в навчальному процесі ТНЕУ та КСЕ на основі: Льюис М. Бумеранг. Как из развитой страны превратиться в страну третьего мира. –М.: Альпина Паблишер, 2013. –246 с.

Навчально-методичне видання

Длугопольський Олександр Володимирович

ЗБІРНИК КЕЙСІВ

з вивчення дисципліни

«АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ»

для студентів освітньо-професійної програми
підготовки магістрів
«АНАЛІТИЧНА ЕКОНОМІКА»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»

Підписано до друку 13.03.2018 р.
Формат 60x90/8. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Ум.-друк. арк. 3,43. Обл.-вид. арк. 4,04.
Зам № 015-18. Тираж 100 прим.

Тернопільський національний
економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

*Свідоцтво про внесення
суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців
ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*